

Samo će ovi stihovi ostati...

Retrospektivan pogled na književno djelo Božice Jelušić u povodu 65 godina života

ILIJA PEJIĆ

Studija Samo će ovi stihovi ostati... polazeći od vlastitih čitanja i kritičarskih zapažanjima drugih, Zvonimira Bartolića, Enesta Fišera, Zdravka Seleša, Marija Kolara i Zvonka Kovača prvenstveno, pokušava istaknuti silnice koje opsežno pjesničko, prozno i esejističko stvaralaštvo Božice Jelušić od antologije Vrijeme začinjanja (1969. godine) pa sve do romana male obiteljske kronike Čišćenje globusa (2012. godine) okupljaju i čine prepoznatljivim, posebnim i vrijednima pažnje, ne samo u lokalnim, već i u nacionalnim okvirima. Pažljivom čitatelju nudi se vjerna slika pjesnikinje, tragateljice za prariječima stilematkog naboja, kojima nastoji izraziti tajne, svetu supstancu, elementarno, arhetipsko, svakodnevicu izdići iznad efemernog trenutka prolaznosti, potom vještu graditeljicu stihova i kompozicija među kojima sonetu pripada zasebno mjesto. Rad prati pjesničke mijene iz zbirke u zbirku (baroknost, neo-tradicionalna osjećajnost, redukcija izraza, narativnost, reizam, literarocentričnost, relativizacija sin-kronije i dijakronije, eruditivnost, postmodernistička praznina...), a temelji se na izborima iz poezije (Zimzelen, 1993. godine, Noćna steza, 1997. godine, Štorga, activa kajkaviana, 2007. godine, Flauta u inju, 2007. godine), proze (Slovostaj, 2002. godine) i esejistike (Od cintora do cybera, 2004. godine). Ironijom, kritičnošću, erudicijom B. Jelušić ustrajno i grčevito brani vlastiti prostor, vertikalnu duha, baštinu kajkavskog podneblja, od Habelića do Galovića i Krleže. Empatija prema pjesnicima tragičnog osjećanja svijeta, melankolije (G. Trakl, F. Hölderlin...), prema patnicima, čvrstim karakterima, ljepo-dusima, ženama (V. Woolf, A. Efron, M. Cvetajeva, E. Dickinson, S. Plath...) isto je dio obrane vlastitog pjesničkog prostora. Velike metapriče su iscrpljene, novo vrijeme ne nudi trajne vrijednosti. Postmodernističku prazninu nastanili su nesigurnost, strah, tjeskoba i melankolija pa su čežnja za ljubavi, za utješnom riječi, za dobrim filmom, skladnim stihom... postale opće signature Arielirike (2011. godine), ali i studija, ponajprije Štorga, ili - zašto nam Galović nedostaje? Rad prikazuje i autorično stvaralaštvo za djecu, kao i prisutnost Božice Jelušić u bjelovarskom kulturnom prostoru.

Ključne riječi: Božica Jelušić, poezija, proza, esejistika, stvaralaštvo za djecu, postmodernizam, bjelovarski kulturni prostor

1. Uvod

Koliko god je Božica Jelušić¹ baštinica zajedničke narodne kajkavske podravske potke, slično Miroslavu Dolencu Dravskom i mnogim drugim književnicima poniklim na ovom tlu, odnosno modernizma i postmodernizma (Antun Šimunić...), puno je više poetičkih individualnih posebnosti koje ju odvajaju i od spomenute dvojice pjesnika, ali i od mnogih drugih pjesnika. Početkom 90-ih godina najznačajniji predstavnici đurđevačkog književnog kruga polako su odlazili s pozornice ovoga svijeta (A. Šimunić 1993. godine, M. Kudu-mija 1994. godine, M. Dolenc Dravski 1995. godine) te su B. Jelušić i Z. Seleš ostali, simbolično govoreći, čuvari ognjišta. Prateći njezin književni rad sve od ranih 80-ih godina i suradnju u *Podravskoj grudi*, osvrte, prikaze Šimunićevih knjiga, studije o Turkovićevom slikarstvu, nije neopravdano upitati se koliko se ona stvarno smatrala pripadnicom tog društva velikih planova kulturnog preporoda Podravine, ali stvarno malih ostvarenja imajući u vidu više puta isticanu poziciju pjesnika individualca, nepripadnika bilo koje naraštajne poetike... Živeći u Đurđevcu, daleko od velikih urbanih središta u kojima su se okupljali književnici, najčešće oko časopisa (*Pitanja*, *Quorum*...), uspjela je nadrasti lokalne okvire, kao i Dolenc Dravski svojim knjigama za djecu, pa se samo od sebe nameće i drugo pitanje smisla osvrta na njezino djelo u studiji koja želi lokalno i regionalno prikazati kao

neizostavni dio nacionalne književnosti te cjelini hrvatske riječi pridodati stavke koje joj pripadaju, a koje su nerijetko i neopravdano izostavljane u svim dosadašnjim pregledima. Jelušić je izborila svoje mjesto u svim relevantnijim povijesnim pregledima, uvrštena je u brojne antologije i zbornike, ali mnogi drugi nisu iako su im djela neosporne vrijednosti. Već od samih početaka piše na hrvatskom standardu i podravskoj kajkavštini pa je njezina pripadnost duhovnom, kulturnom i književnom podravskom prostoru neupitna, no ovom studijom nastoje se osvijetliti i autoričine veze s bjelovarskim kulturnim i književnim prostorom, tim više što je Bjelovar sve do demokratskih promjena 90-ih godina bio administrativno sjedište bilogorsko-podravske regije koja se zvala Zajednica općina Bjelovar, a pri tom se misli na suradnju s grafičarima i slikarima koji su joj opremali knjige (Krešimir Ivanček, Milan Pavlović), na Prosvjetu u kojoj je objavila nekoliko svojih knjiga, a poslije na Tiskaru Horvat, na česta otvaranja izložbi u Gradskom muzeju Bjelovar i mnogobrojna predstavljanja knjiga u Narodnoj knjižnici *Petar Preradović* Bjelovar...

Djelo Božice Jelušić raznoliko i opsežno, zbirke poezije,² proze i putopisa,³ esejistike,⁴

1 Božica Jelušić (Pitomača, 16. prosinca 1951. godine), osnovnu škola završila je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Koprivnici. Poslije studija hrvatskog i engleskog jezika na Pedagoškoj akademiji u Čakovcu radni vijek provela je u Đurđevcu predajući u tamošnjim školama. Književnim radom započela je vrlo rano, pa je od 1969. godine do danas objavila dvadesetak pjesničkih zbirki, dvije knjige proze, deset knjiga eseja, najčešće likovnih monografija o slikarima i kiparima Podravine te pet ukoričenih naslova namijenjenih najmlađima. Zastupljena je u četrdeset antologija, nekoliko čitanki i lektira, prevedena na brojne jezike. Piše na standardnoj štokavštini te na rodnoj gornjohrvatskoj kajkavštini, a povremeno i na engleskom jeziku. Prevodi s engleskog i njemačkog jezika. Aktivna je ekologinja, promicateljica zavičajnih vrijednosti, društveno angažirana i prisutna u svim važnijim kulturnim zbivanjima. Članica je Društva hrvatskih književnika, od 1974. godine i dobitnica brojnih književnih nagrada i priznanja, nositeljica Fulbrightove stipendije. Prisutna je u svim relevantnim književnim časopisima, bilo u tiskanom ili elektroničkom obliku.

2 Zbirke poezije: *Riječ kao lijepo stablo*. Čakovec: Zrinski, 1973.; *Golubica i pepeo*. Zagreb: Intergraf, 1974.; *Čekaonica drugog razreda*. Čakovec: Zrinski, 1979.; *Kopernikovo poglavlje*. Osijek: Revija, 1983.; *Meštri, meštrije, kajkavske pjesme*. Varaždin: Narodno kazalište „A. Cesarec“, 1985.; *Belladonna*, mapa s grafikama Gordane Špoljar. Bjelovar: Prosvjeta, 1988.; *Jezuši*, kajkavske pjesme s grafikama Ivana Lackovića Croate. Bjelovar: Prosvjeta, 1993.; *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993.; *Svjatlokrug godine*, pjesme s bakropisima Ivana Lackovića Croate. Zagreb: Manufaktura, 1994.; *Noćna steza, izabrane kajkavske pjesme*. Đurđevac: Matica hrvatska; Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1997.; *Stolisnik*. Đurđevac: Matica hrvatska, 2000.; *Rukavica soneta*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2005.; *Libela i druge pjesme: s fotografijama Andreje Dugina*. Đurđevac: Gradska knjižnica, 2006.; *Štorga: activa kajkaviana*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2007. i *Ariellirika*. Koprivnica: Baltazar, 2011.

3 *Okrhak kontinenta*, putopisna proza. Zagreb: Globus, 1988.; *Slovostaj*, izabrani rukopisi i pjesme. Zagreb: Tipex, 2002. i *Čišćenje globusa: mala obiteljska kronika*. Đurđevac: vlastita naklada, 2012..

4 Esjstika: *Herz desetka*, eseji. Osijek: Revija, 1985.; *Ivan Lacković Croata*, monografska studija. Zagreb: Media Print, 1997.; *Mirko Horvat*, monografija. Zagreb, 1996.; *Znak na zemlji: slikarstvo i kiparstvo Podravine*. Koprivnica: Lora, 1996.; *Album Tomerlin*, monografska studija. Đurđevac: Centar za kulturu, 1998.; *Podravina i Prigorje*, monografija. Koprivnica: Koprivničko-križevačka županija, 2001.; *Pero*

stvaralaštvo za djecu⁵ ukazuju da bi izostanak ovakvog prikaza, sinteze koja se dijelom temelji na istraživanjima prethodnika, a dijelom kao plod vlastitih čitanja, bio previd, unatoč svim njezinim nastojanjima da bude i ostane svoja, čuvarica kajkavske vertikale, slovostaja, lucidna i opora kroničarka izopačenog vremena, ali prvenstveno tkalja finih čipkastih lirskih poetskih tkanja...

2. Poezija

Ranih 70-ih godina kad Božica Jelušić stupa na hrvatsku književnu scenu prepoznaju se dvije skupine pjesnika: nastavljači tradicijske osnove i novi naraštaj demitologizatora jezika i pjesnika okupljenih oko časopisa *Pitanja*. Prvoj struji neotradicionalista, odnosno predstavnika glavnog toka hrvatske književnosti, pripadala je i Božica Jelušić, uz sve ograde posebnosti, izdvojenosti, svojevrsne rubnosti. Književna povijest uz pojam *neotradicionalisti* vezuje pjesnike kao što su Neven Jurica, Danijel Načinović, Zvonko Penović, Grozdana Cvitan, Tomislav Matijević, Enes Kišević, Miljenko Kovačićek... Druga skupina *pitanjaša*, modernista okupljala je pjesnike urbanijeg i suvremenijeg tipa pjevanja, kao što su Branko Čegec, Branko Maleš, Sead Begović, Milorad Stojević, Milko Valent, Anka Žagar...

Prije pojave zbirke stihova *Riječ kao lijepo stablo* pjesme Božice Jelušić susrećemo u dvama zbornicima, *Vrijeme začinjanja*, Virovitica, 1969. godine (*David, Panonija i Rekvijem za slomljeni točak*), a potom 1972. godine u *Mladi hrvatski pjesnici (Panonija, Razgovor s tratinčicom i Jesenji madrigal)*. Iste, 1972. godine u dvobroju *Republike* (7 – 8) izlaze tri pjesme: *Jelena sada spava idem tiho na prstima*, *Rekvijem za slomljeni točak*, *Jesenji madrigal*. Time je prokr-

čila put i sve je bilo spremno za prvu stihozbirku *Riječ kao lijepo stablo* u kojoj će spomenute pjesme biti središnje, noseće, a ući će i u izbor *Zimzelen* dvadeset godina poslije. Pažljivim čitanjem pokušat ćemo čitatelju predočiti lirsku slikovitost, oslonjenost na narodnu tradicijsku potku, odmaknutost „od grube stvarnosti“, pronalaženje „liričnosti u zbilji“,⁶ zavodljivu metaforičnost, izjednačavanje života i poezije (slično Vesni Parun), puni procvat „cvjetne faze“ kako je Jelušić sama nazvala to razdoblje svoga stvaralaštva.⁷ *Panonija*, je prštava lepeza slika: ustreptala zemlja „osluškuje svoj plodonosni embrio“. Dio smo zapretanog, pritajenog svijeta, u našim porama su četice prašine, embriji iz kojih će briznuti, niknuti novi život. Čeka se pogodan trenutak da krvotoke ispunje „beskrajni plodova u maternici vremena.“ U tom iščekivanju sva je napetost.

Pjesmu *Rekvijem za slomljeni točak* pjesnikinja otvara pitanjem „Reci mi što ti znaš o dugoj panonskoj jeseni“, a zatvara odgovorom „Ne ništa ti ne znaš o mojoj panonskoj jeseni“. Između pitanja i odgovora – stihova bez interpunkcije niz je slika koje bi se moglo okupiti oko dva ključna događaja: ljutitog oca u kukuružištu kako psuje jesen i nebo te žutih kobila koje su prevrnule čergarska kola. Oko dva „događaja“ plete nizove impresivnih slika jeseni (krdo oblaka, konopci od sjenki, kukuružište, žuto i crveno lišće...) i plavookog ljutitog oca (u zasjedi čeka krdo oblaka da bi ovnu oblaku ovio oko rogova „duge konope od sjenki“). U jarku je ostao slomljeni kotač i sunce se s njim poigrava.

Metaforička slikovitost dobila je svoju nadopunu *slutnjom* skorog odlaska Jelene, rastanka majke i kćeri, *strepnjom* za njezinu sudbinu u pjesmi *Jelena sada spava idem tiho na prstima*. Stalno se izmjenjuju slike Jelene koja spava sa slikama vlastitoga odrastanja, prvim ljubavima, prisjećanje na oca, vinarstvo, jesen, odlazak... Priča o samoći, slutnji, jedinstvu čovjeka i prirode. Ljepota trenutka, impresija koja dobiva naznake životne priče koja se ponavlja. Jelena je još mala i ne zna što je čeka. Nižu se misli, slike pretapaju, vraća se u djetinjstvo, prisjeća krajolika uz Dravu (vo-

Topljak Petrina, monografija. Zagreb: Pučko otvoreno učilište, 1999.; *Pisanje u vjetar*, kolumne. Koprivnica: Pastoral, 2003.; *Nada Švegović-Budaj*, likovna monografija. Zagreb: Almateja, 2004.; *Od cintora do cybera, kajogledi/kajkavski ogledi*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2004.

5 *Zmaj od papira*, pjesme za djecu. Bjelovar: Prosvjeta, 1992.; *Po mjeri cvijeta, listići iz ekološke bilježnice*. Zagreb: Naša djeca, 1995.; *Bakomat*, slikovnica. Zagreb: Kašmir promet, 2001.; *Priča o Jakovu i oblaku*, slikovnica, akvareli Dragica Lončarić. Đurđevac: Gradska knjižnica, 2008.; *Pogled stablu, priče i pjesme o drveću*. Bjelovar: Hrvatske šume, 2007.

6 KOVAČ, Zvonko: *Popratnjak/Pogovor*. // Božica Jelušić. *Štorgia-activa kajkaviana*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2007., 82.

7 JELUŠIĆ, Božica: *Orao i kornjača: Moj (p)ogled na vlastitu poeziju*. // Božica Jelušić. *Zimzelen*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 118–119.

ljela je Ivana, bojala se nježnosti...).

Jesenski madrigal, koliko je ljubavna pjesma, toliko je i misaona jer se lirski subjekt pokazuje u novom svjetlu zrele pjesnikinje, liričarke krhkosti, lomnosti, trošnosti svijeta, slikarice malih stvari, životnih sitnica svakodnevice prožete tjeskobom, akvarelisticom predivnih slika. Jesenje je veče, na ljubavnike jesen „sipa trag tamjana i zlata“, „u zjeni ljepota docvjetava“, „na dnu mračne vode smrt zatočena spava“, „rasuto voće trune na rubu gozbenog stola“. „i tu se naša krhkost s trošnošću stvari spaja

Zajednička nam biva nepremostiva java
Gdje u predugoj patnji u padanju bez kraja
U dodir tijela s tijelom vječnost se
preobražava“ (*Jeseni madrigal*)⁸

Pjesmom *Prepjev svibanjske kiše čitan s lišća lipa*, napisanoj u ritmu heksametra, zaključit ćemo kratki osvrt na prvu zbirku *Riječ kao lijepo stablo* u nadi da smo čitatelju približili lirski svijet tada mlade pjesnikinje, često naglašavanu metaforičnost, oslonjenost na tradiciju, posebice Vesnu Parun... *Prepjev svibanjske kiše čitan s lišća lipa*, ponovno dvodijelna kompozicija, dvije suprotstavljene slike. Prva, večer, kiša „od sitna i oštra srebra na lišću lipa“ piše „tajni zapis“, predloške za „nedorečene napjeve“. Rominja niz staklo prozora, oluke, bršljane, bakrene kupole, ruže, travnjake... U daljini se nazire tloris grada, nejasan akvarel. Druga slika započinje stihom „*Legoh na hladne bijele jastuke udišući miris lavande...*“ Očekuje dragog, ali njega nema: „*Onaj koji plače ostao je na drugoj obali.*“

Druga stihozbirka *Golubica i pepeo* (1974. godine) znatno je drugačija jer su bujnost, raskošnost, metaforičnost, slikovitost ustuknule pred sivilom pepela, pesimizmom. Rijetke sretne trenutke simbolizira golubica koja je prikazana kao „*mala srepnja*“, „*živo srce med prstima*“, ali ona je odletjela „*u predjele mrazovite*“, u „*gartlic zeleni*“:

„gdje pod gorom pozabljena / vehne moja
fijolica / moja žalost čemernica / joj navek meni“
(*Međimurska golubica*)⁹

Međimurska golubica ilustrativan je primjer pjesme „*narodne tradicijske podloge*“ (Z. Kovač), međimurske narodne popijevke posebnog ugođaja i ritma postponiranjem pri-

djeva iza imenica (u predjele *mrazovite*, *gartlic zeleni*), a još dojmljivijim posponiranjem imenica (žalost *čemernica*, ljubav *uzničarka*, zvijezda *zloslutnica*). Korak dalje u varijacijama ritma međimurske popijevke Jelusić pokazuje u pjesmi *Mrazovečka* u kojoj se u drugom dijelu stiha ponavlja motiv grlice, ali uvijek uz drugi pridjev (moja, nježna, tužna, sama). Stih je zarezom, stankom, iktusom razlomljen, drugi dio je izdvojen i naglašen kako je već uobičajeno u međimurskoj popijevci:

„*livadica zelenica, moja grlica!...*
ko u zipci hrastovici, nježna grlica!...
bolje da su ne došli, tužna grlica!...
Tvoja ljubav suđenica, sama grlica!“
(*Mrazovečka*)¹⁰

Crtež bez golubice naslov je pjesme, slike tjeskobnog svijeta: raskvašenom stazom na mršavom konjčetu vraća se umorni jahač iz neke davne vojne „*kućištu rastočenom memlom, rđom i mrazom*“. U sličnim pesimističnim tonovima završava i dan leptira. Večer je krcata zlatoprahom, svibanj u kožu utiskuje vrhom mekanog kista čudesna pismena, svijeća dogorijeva, to je posljednji tračak nade: „*zatim nas tiho sabire ruka smrti.*“ (*Leptirova gazela*)

Značajan zaokret postmodernizmu očigledan je u zbirci *Čekaonica drugog razreda* (1979. godine) što Branimir Bošnjak sažima sljedećim riječima: „...*odjednom [se] pojavila vješta inventarizacija svakodnevice, parodijski zavrtanj, sve naplavine efemernog i trošnog. Pjesnikinja je shvatila da se u poetski prostor mora uploviti s kompletnom opremom vlastita svijeta, ma kako on bio trivijalan i beznačajan, i tek takvim pokušajem poetskog mijenjanja stvarnosti izboriti osobni prostor pjesme.*“ Tako je, nastavlja Bošnjak „*razorila ... cmizdravu ravninu tradicionalističke ljubavne i ine poezije.*“¹¹

Proučavatelji stvaralaštva B. Jelusić mogli su spomenuti zaokret uočiti već 1976. godine¹² u ciklusu od devet pjesama *Camera obsura* (*Republika*, 9, 1976. godine,¹³ str. 1022–1025.), a posebice u antologijskoj pjesmi *Prvo čišćenje ribe*. „*Inventarizacija svakodnevice*“ prisutna je i

10 Isto, 12.

11 BOŠNJAK, Branimir: *Božica Jelusić: Hereditarni andeo: izbor*. // *Republika*, 4, Zagreb: Društvo hrvatskih književnika (dalje: DHK) i Školska knjiga (dalje: ŠK), 1983., 3.

8 Isto, 12.

9 JELUŠIĆ, Božica: *Golubica i pepeo*. Zagreb: Intergraf, 1974., 9.

12 Isto, 3.

13 Isto, 3.

u ciklusu nastalom 1978. godine.¹⁴ *Dodatak biografiji* (*Republika*, 9, 1978. godine,¹⁵ str. 946–952), posebice u pjesmama *Teorija relativnosti*, *Sat engleske lektire*, *Dodatak biografiji*, kasnije uvrštavanim u brojne antologije, izbore, preglede pa i u izabrane pjesme *Zimzelen*.

Nova stvarnost, supostojanje uzvišenog („izraziti svemir“) i svakodnevnog („okupati dijete“), poetskog („Ući u zatrepere ni raster kiše...“), sadašnjeg i prošlog („Izaći čist od prošlosti“) najbolje pokazuje pjesma *Teorija relativnosti* napisana u obliku stihova-natuknica, jednostavnim eliptičnim rečenicama koje počinju glagolima u infinitivu: okupati, izraziti, osjetiti, ući, izaći, imati, ustrajati, shvatiti, disati, zaustaviti... Pjesma nalikuje receptu za zdrav i dugotrajan život pa ova niska riječi/stihova završava svojevršnom poetičkom poukom:

„Zaustaviti bolest. Trulom terminologijom
U kojoj se ne može zakorijeniti pjesma.“
(*Teorija relativnosti*)¹⁶

Umetanjem realija u prostor pjesme može se reći kako su obične stvari poetskom imaginacijom i same promijenile svoje naličje, postale dio nove stvarnosti, pjesme. Prizvukom ironije i poruge svijet je osvijetljen dodatnim svjetlom čime je uklonjena svaka pjesnička pozlata. Imaginarni izlet u šumu by Oscar Wilde (*Sat engleske lektire*) u kojoj su gljive divnih boja, ali uglavnom otrovne, primjer je ironije koja se nastanila u pjesnički svijet ove poetese. Jedni su, kao što obično biva među učenicima, žurili pa su se izgubili u Lawrenceovim labirintima. „*Tim moralno labilnim elementima*“ pridružile su se štreberice koje su pod divljim kestenom našle Shakespeara „*kako hrče, bez imalo osjećaja za ritam / džepova punih lišća i toalet papira...*“ *Sat engleske lektire*, pjesma nastala 1978. godine.¹⁷ završava ironičnom opaskom o školi koja uči o svemu i svačemu, a najmanje o potrebama za život:

„a izvukli smo (usput) još neke mudre pouke
Sasvim neupotrebljive“¹⁸

Vrhunac ironije je u sintagmi „*tim moralno labilnim elementima*“ jer slika vrijeme u kojem

se individualizam nije podnosio, što više osuđivan je kao neprihvatljiv oblik ponašanja. Sinatagma sociološko-političkog podrijetla proširila se u sve sfere života, pa i u školu koja bi prije svih trebala poticati duh kritičnosti, individualnosti, kreativnosti i napretka.¹⁹

„*Estetskoj škrтости*“ (Z. Bartolić), reduciranom izrazu do krajnjih granica, više no očitom u pjesmama *Prvo čišćenje ribe*, *Oblaci*, *Teorija relativnosti*... moramo pridružiti još jednu novinu – lirsku *narativnost*. Primjera je puno, no najočigledniji i lirski najuspjeliji je u pjesmi *Škola za slobodan pad*. Ponovno smo u razredu, djeca uče slovo I i U, a učiteljica gleda kroz prozor i divi se konju na livadi koji trči „*sav u nebeskoj vatri*“:

„*To je konj divnih nogu i sjetne lubanje, s v
elikom venom na vratu, u kojoj bubnja tamna
krv.*“ (*Škola za slobodan pad*)²⁰

Pjesmu će završiti pitanjem, odnosno dvojmom o početku i svršetku svijeta:

„*Ako svijet stvarno počinje i završava slikom
nikome od nas nije potreban Bog*“
(*Škola za slobodan pad*)²¹

Četvrta zbirka *Kopernikovo poglavlje* (1983. godine) dvodijelne je strukture: *Nastavak ciklusa* (20 pjesama) i *Ljubav za klasične forme* (20 soneta) i prema mišljenju književne kritike najbolje je pjesnikinjino ostvarenje. Zbirkom nastoji vratiti pravo poeziji na izricanje riječi, obradi prastarih lirskih tema (život, ljubav, smrt, duša...). Prema Vjekoslavu Bobanu najveća vrijednost zbirke je činjenica kako je pjesnikinja heliocentrični sustav podčinila literarnocentričnom, a sinkroniju i dijakroniju u cijelosti relativizirala. I dalje je na tragu postmodernističkih postupaka interferencije realnog, svakodnevnog s irealnim i nadrealnim, pjesničkim, idealnim...²² Koliko god su čitatelju ponuđeni stihovi na prvi pogled razumljivi, za potpuniji doživljaj i uranjanje u labirinte dodatnih smislova i značenja potreban je znatan napor jer stalna korespondencija s literaturom, s Vidrićem (*Trideset i pet sti*

14 Isto, 3.

15 Isto, 3.

16 JELUŠIĆ, Božica: *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 37.

17 BOŠNJAK, Branimir: *Nav. dj.*, 3.

18 JELUŠIĆ, Božica: *Nav. dj.*, 36.

19 PEJIĆ, Ilija: *Empatjski dodir stvarnosti*. // PEJIĆ, Ilija: *Književno-jezične i metodičke rasprave*. Bjelovar: HPKZ Ogranak Bjelovar, 1997., 56.

20 JELUŠIĆ, Božica: *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 38.

21 Isto, 39.

22 BOBAN, Vjekoslav: *Sintetičnošću determinirana relativizacija*. // Oko, Zagreb, 22. studenoga – 6. prosinca 1984.

hova za post scriptum), Krležom (Kopernikovo poglavlje), Shakespeareom (Ljubav za klasične forme, Master William), Ahmatovom (Samo će ovi sati ostati, kao jabuke), Puškinom (Osobite oči)..., potom s filozofijom (Kierkegaard), teologijom (Biblija), astronomijom (Kopernik), dakle, znanošću, zatim uvođenje neliterarnih, dokumentarističkih, suhoparnih, autobiografskih elemenata dodatno zgušnjuje bogato tekstualno tkanje pa se s pravom pjesme u ovoj zbirci mogu signirati i kao „sosticirani način pisanja“ kako je ispravno uočio Hrvoje Pejaković.²³

Poezija je svakako ponovno otkrivanje Riječi, njezine domovine, protežitosti od mitskih vremena, lutanje srednjovjekovljem i uranjanje u prošlost, ali i u astronomska beskrajna prostranstva, oslušivanje glasova, suzvučja, postupni ulazak „u mašinu sintakse“ gdje neumljivo melje „metaforički žrvanj“. Orbita slova i danas svjetluca, potvrđuje da postojimo, da jesmo unatoč svemu, i pepelu bivših gradova, i nestalim ljubavima, samoći:

„Polažem ruke na stol i sav moj život ulazi
u jedno izgubljeno Kopernikovo poglavlje
poput daha na staklu širi se mreža zvijezda
pokušavam zapamtiti
ZEMLJA JE KUGLA KOJA SE VRTI OKO
VLASTITE OSI“ (Kopernikovo poglavlje)²⁴

U trenutcima sumnje i klonuća kad su sve stvari „ispunile ... prostor sivom mrenom memorije“ lirski subjekt se povlači u sebe, u svoj mikrokosmos, nalik je bijeloj sovi (Tyto alba):

„Kopam po toplom plijenu tražeći svoje srce.
Zar je uopće važno što se meni desilo?
Zar poezija?“ (Iz lirske pomrčine)²⁵

Ni erudicija, ni znanje, knjige, iskustvo ne pomažu onome koji nema osobite oči, nenavikle na porazne bljeskove, skrovita svjetlucanja, osjetljive na prijelaze, na fosfornu bit riječi... Pravi pjesnik bi trebao imati oči koje:

„sažižu tanku opnu pod kojom pluta zgrčena
ličinka s ljudskim licem, osjetljiva materija
što hlapi, što se mijenja, smežurava i stari
žustro oduzimaju
sve što su jednom dale, prebirući od najboljeg

i gradeći za sebe mimo priloških oznaka vremena mjesta načina
nadrealističku knjižicu, u sjajnu kožu uvezan
jedan savršen svijet.“ (Osobite oči)²⁶

Narativno nizanje detalja iz svakodnevice, kao u pjesmi *Dodatak biografiji* primjer je usporenog ritma, no Jelušić se zna igrati ritmom mijenjajući metar, klonuću suprotstaviti ekstazu. Za primjer dinamičnog ritma neka posluži pjesma *Trideset i pet stihova za post scriptum* koja je sazdana od četiri strofe, a svaka počinje Vidrićevim stihom „O, moja krasna ljubavi, pomiluj me i voli!“ s napomenom kako se drugi dio stiha stalno varira: „O, moja krasna ljubavi, narodi tonu bez sjaja; / O, moja krasna ljubavi, sve ide prema kraju; O, moja krasna ljubavi, govorim DOSTA mislim JOŠ“. Poezija je postala nekomunikativna, zemlja sve hladnija, bez memorije, umorna, bez strasti i zanosa, nestalo je prijatelja, ljubavi... Tako je malo potrebno da se vrati nada:

„srce je svjetiljka, stijenjoj podigni i malo ulja
dolij
da sveprisutnu mogu te naći u vodi, zraku,
kruhu i soli
kad me izdahneš kroz smrtna usta
prašino zlatna, uza me budi
pomiluj me i voli.“
(Trideset i pet stihova za post scriptum)²⁷

Za mnoge, pisanje je vještina koja ne služi nikomu, sloboda za ništa, kako je ustvrdio H. Pejaković u osvrtu knjige *Kopernikovo poglavlje*. Za B. Jelušić pisanje je zaustavljanje vremena, otimanje zaboravu istina koje izmiču općoj enciklopediji i rječnicima, kao što su trenutci progonstva i patnje Ane Ahmatove, prve ljubavi i prvi ljubavni zanosi, prizori umiranja, ništavilo smrti, besmrtnost duše... (Samo će ovi sati ostati, kao jabuke). Književni kritičar Josip Pavičić smisao njezina pisanja objašnjava: „Pjesma je... jedini pravi način da se i najneuhvatljivijim senzacijama ljudske intime osigura budućnost, jedino mjesto na kojem se mogu sačuvati (i oblikovati) dragocjena značenja životne običnosti... Božica Jelušić nastoji osigurati pjesnički legitimitet – i dostojanstvo baš onim doživljajima koji se u svakodnevici brzo zaboravljaju... iz nimalo impresivnih djelića zbilje sastavlja iznimno impresivan dojmovnik... Iznenađujućim vezama među stvarima, neobičnim semantičkim susjed-

23 PEJAKOVIĆ, Hrvoje: Božica Jelušić, „Kopernikovo poglavlje“. // Republika, 10–12, Zagreb: DHK i ŠK, 1984., 201–202.

24 JELUŠIĆ, Božica: *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 44.

25 Isto, 47.

26 Isto, 52.

27 Isto, 55.

stvima, razornim relativizacijama u prikazivanju tzv. svetinja, duhovitim kombiniranjem raznih stilova izražavanja...²⁸

Rijetki su pjesnici poklonici soneta, pravi virtuoz, njihova sestra je i Božica Jelušić svjesna svih zamki, ali i mogućnosti da se uz malo riječi dokuči mističnost zemlje (*Sonet o zemlji*): zemlja je krušno biće, zatvoren tabernakul, bilježi, pamti, sjeća se svega, sjemenka, klica, mirakul: „izgubljeni Rajski Vrt“.

Belladonna, zbirka od 12 pjesama na hrvatskom i engleskom jeziku s grafikama Gordane Špoljar, objavljena 1988. godine, a nastala u povodu studentskog boravka u Americi kao stipendistice Fulbrightove nagrade, na tragu je prvog dijela *Kopernikovog poglavlja*, ciklusa simboličnog naslova *Nastavak ciklusa*. Već letimičnim pogledom na neke pjesme uočavaju se baroknost i nadrealističnost doživljaja lirskog subjekta te sve posebnosti ženskog rukopisa tako često ističane osobine poetike ove pjesnikinje. I sam ulazak u kuću Virginije Wolf više je od posjeta, simboličan je i posjeduje dodatna značenja. „*Preobražena od blizine*“, prožeta energijom i strujanjima svetih mjesta pokušat će sažeti svoj pogled na vlastitu poeziju kao „*krušnat okrajak opstanka*“; „*kuhinjskom vagom mjerim pregršt nestvarnog brašna*“. Virginia nije pristajala na kompromise, „*oštriž u oštroido vodi*“ (*Ovdje je sjedila Virginia*).

Druga pjesma *Papuče slavnog nadrealista homage* je Louisu Aragonu. Provodni motiv „*Ostavi mi zrno žita*“ otvara svaku od triju strofa koje uglavnom predočavaju grčevitu potragu lirskog subjekta za pravom riječi, prariječi kojom će izraziti smrtonosne tajne, svetu supstancu, nerealno, ali i obično kao zdvojnost, okrutnost, ljubav, taština, bolest, cimet u vinu, trbuh, prsti... Sve su to krhotine od kojih se daje malo što učiniti kad je svjesna:

„*Da sva svjetlost u nama ne dolazi od zvijezda već od blizine smrti.*“

(*Papuče slavnog nadrealiste*)²⁹

Uz omiljenu V. Wolf, Jelušić se nerijetko referira i na druge pjesnikinje tragičnih sudbina (S. Plath, M. Cvetajeva, A. Efron...). Pjesma *Tlo u Labradoru* uzima za svoje polazište Lawrenceov opis Labadora, otoka posutog sit-

nim cvjetićima, inače smrznutog na dubini od jedne stope. Pjesma je grčevita obrana vlastitog prostora, kao prijetnja nepoznatom, obračun s njim, ironično darivanje neželjenog gosta, opiranje, nemirenje. Nepoznatom daruje svoje NE: groznicu, očaj, zid, samoću, pokost crnila, pobunjena slova... U drugoj slici NE je izjednačeno sa svakodnevicom: džepovi puni računa, ključeva, recepata, sitniša za telefon... Treća slika je rastanak, jedino moguća riječ. U *Proslovu* Tonko Maroević pjesmu objašnjava:

„*Ona osvjetljuje odnos površine i dubine, rastvara paradoksalnu spregu privida i zbilje, izaziva dijalektičku negaciju negacije.*“³⁰

Pjesme Božice Jelušić izrazito su konotativne i traže eruditivnog čitatelja koji uživa tragajući za prikrivenim značenjima. Kad znamo da je „belladonna“ riječ višeznačna i da znači „lijepa žena“, ali je i ime za otrovnu i halucinogenu biljku „antropa belladonna“ u narodu zvanu bunika, velebilje, ludača od koje se dobiva antropin koji smiruje grčeve u želudcu i proširuje zjenicu, tada neće biti nerazumljive slike u naslovnoj pjesmi *Belladonna*: prva, čekaonica okuliste, sjedi i čeka (stvaran prizor), druga, nadrealna slika, razgovor s nepoznatim koji dolazi nepozvan i u nezgodno vrijeme:

„*Tu ognjište ne postoji. Tu ne postoji kuća.*

Samo je crni polip, leden i gladak, savršen, surova tvoja ljubav. Samo je ksenofobija.“

(*Belladonna*)³¹

Treća slika je ključna za razumijevanje: sestra kapaljkom kapa antropin, nestaju mrčne misli, vraća se u stvarnost, u „*prašnjiavi dekor*“.

Istovremeno s početcima na standardu nastajali su i stihovi na kajkavštini, materinskom jeziku kojim je osjećala i izricala elementarnu snagu života. Sočnom i zgasnutom frazom, dovršenošću i punoćom kajkavski kôd nudio je gotove stihove koje je samo trebalo pribilježiti. Pa ipak, trebalo je proći petnaestak godina do tiskanja prve zbirke na kajkavskom jeziku *Meštri i meštrije* (1985. godine). Zbirka se sastoji od pet ciklusa: *Podravski meštri*, *Pod Petričinom zvezdom*, *Portrte glaže*, *Pozdravil te Harambašić te Reči koje sam biležila v kmici*. Kratak osvrt na neke pjesme, uglavnom antologijske, približit će čitatelju i oslikani svi-

28 PAVIČIĆ, Josip: *Božica Jelušić. Kopernikovo poglavlje*. // Republika, 2 – 3, Zagreb: DHK i ŠK, 1984., 155.

29 JELUŠIĆ, Božica: *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 97.

30 MAROEVIĆ, Tonko: *Proslov*. // JELUŠIĆ, Božica: *Belladonna*, mapa s grafikama Gordane Špoljar. Bjelovar: Prosvjeta, 1988.

31 JELUŠIĆ, Božica: *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 98.

jet i samu zbirku.

Slikari Virius, Hegeđušić, pjesnici Pavlek Miškina, Galović, Sudeta dobili su zasluženno mjesto u ciklusu *Podravski meštiri* pa cijelu zbirku *Meštiri i meštirije* možemo promatrati i kao svojevrsni *homage* svim podravskim majstorima kista i pera, slikarima, piscima, leksikografima, teolozima... počev od Habledića i Belostenca do Galovića i Krležu...

Samouki pjesnik i revolucionar tragične sudbine Mihovil Pavlek Miškina (ubijen 1942. godine u ustaškom logoru) živio je teško, spavao s blagom u staji, rano je izgubio ženu i ostao sam s djecom, ali nije klonuo, nije odustao od svojega puta, pisao je o socijalnoj bijedi i nejednakosti, hrabro je kročio za svojom zvijezdom. Motiv više no zahvalan za pjesnikinju Jelusićeva formata da vješto portretira čovjeka koji želi nešto promijeniti i stvoriti unatoč svojim slablašnim snagama, nemoći, nerazumijevanju. Imaju li takva žrtva i takav napor u konačnici smisla?

„Ranje je. Kres se na nebu pali.

Paper i olovka opali z ruke.

On spije skvrčen na slami v štali.

Te žmehke reči, popevke Žu'ke –
BUDE TO ZUTRA RAZMEL ŠTO?“

(Miškina)³²

Rijetko će se gdje drugdje u književnom tekstu naći ironičnija slika Podravine 70-ih godina 20. stoljeća kad je naiva osvajala svijet. Izuzmemo li vrsne slikare naive, istinske umjetnike (I. Generalić, M. Kovačić, I. Večenaj, M. Generalić...) puno je više bilo staklofarbača, priučenih slikara naivaca koji su u želji brze zarade destruirali mitski slikarski svijet, metaforičnost prostora, nesvjesni njegove duhovne protežitosti (predaja, legendi, vjerovanja...). Vrijeme festivala, skribenata, nazovi pjesnika. Zavist, škrtoš, ogovaranja, zloba caruju posvuda, a u manjim mjestima puno su uočljivije negoli u većim urbanim sredinama. Iz ciklusa *Pod Petričinom zvezdom* izdvajamo pjesmu *Dve sosedu na Molvaj* koje se susreću u nedjeljno jutro pred samu misu i ogovaraju treću, njezinog muža, neznanca koji svraća u njihovu kuću, vjerojatno njezinog ljubavnika... Mnoštvom vješto sročjenih riječi, sinonimnih, slikovitih kojima je oslikan nepoznati došljak (dotepeneć) Jelusić pokazuje tvoračku invenciju,

ali i potvrđuje poetičko načelo lirske narativnosti, posebice u pjesmama pisanim na kajkavskom kôdu. Susjede nepoznatog opisuju brojnim pogrdnim imenicama i konstrukcijama preuzetih iz pučkih govora: fačuk, vušlivec, grintavec, oguljenec, skulavec, zatrajaneć, gad, gladuš, tat, vritrubača, smrznjenec, vrtipišljivec, futuć, zametenec, smrad, niškorišć, klempuš, kajgod, lebodikaj, mulec, posmetišće, smolavec, zburjenec, osmodeni nerostec, potuljenec, lutoran...

Puno uspjeliji je treći ciklus *Potrte glaže*, pjesme nastale prema motivima najpoznatijih slika velikana hrvatske naive: *Rast* po slici M. Generalića *Crveni hrast*, *Zemlja-groblje* prema istoimenoj slici J. Turkovića, *Tri kmukača na lokvanju* prema Večenajevoj slici istoga naziva. Jelusić je u nekoliko eseja pokušala razumjeti i protumačiti Turkovićevu općinjenost zemljom, njezinim bojama i mirisima. Večenajevo slikarstvo nadahnjuje se tajnovitim i nadrealnim pučkim predanjima, pričama, legendama pa u pjesmi *Tri kmukača na lokvanju* u tamnoj noći mlin sam melje, brašno curi, pauk pleće mrežu, žapci kreću na lopoču: „Bobek beli i črleni, glistač, krunica bez križa.“³³

Iz intimističkog herbarija, ciklusa ljubavnih pjesama, lirskih minijatura, impresivnih slika *Pozdravil te Harambašić* izdvojit ćemo dvije: *Mesečina*, *Hižica v slaku* jer riječ je o pjesnikinji-vještoj tkalji lepršavih paučinastih lirskih tkanja, ali i pripovjedačici dugočasnih ispojednih narativno-lirskih mini poema.

Impresivna slika mjesečine sastavljena je od nekoliko manjih slika: blješti „našlingan senokošin rub“, „Poslušni kak pršči / čez crno listje perhut zlatna.“, „Ftihni i dršči / dok se kak rubača pačalatna / po stezi širi mehka belina...“ (*Mesečina*)³⁴ Dva stavka, dva katrena, dvije lirske minijature, dva poteza kistom akvarelistice i pjesma je gotova. Zadivljujuća lakoća. Kućica u slaku, polje djeteline, žuta ponjava, sve je zlatom umiveno. Idiličnom spokojnom svijetu suprostavljena je drama lirskog subjekta:

„Vu meni zima. Ledvene pijavke.

Vu glavi čmelinjak, srdit roj.“ (*Hižica v slaku*)³⁵

33 Isto, 28.

34 JELUŠIĆ, Božica: *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 74.

35 Isto, 75.

32 JELUŠIĆ, Božica: *Meštiri, meštirije, kajkavske pjesme*. Varaždin: Narodno kazalište „A. Cesarec“, 1985., 9.

Mučna svakodnevica, sumnja u sve, pa i u stvaralaštvo, melankolija i kontemplacija... prepoznatljiviji su osjećaji koji prevladavaju u ciklusu *Reči koje sam biležila v kmici*, posebice u antologijskim pjesmama *Jogenj f polju*, *Dnevi nazrnani v zlizano čislo*, *Duša je jedna dodrta hiža* i *Reči koje sam biležila v kmici*.

Kako može čovjek opstati u svijetu kad ga sjeverac vitla kao kudeljku? Kako se „sprot jognju more stati“, „zebrati skradnja vura“, tijelo otpočiniti kad je „zbantuvan, skalizhan, okleštren, stišnjen v kut?“ Svi tragovi nastali noću nestajali su danju. (*Reči koje sam biležila v kmici*)³⁶

Pjesma *Jogenj f polju* ponajprije je psalam hrvatskom jeziku („scufana zastava“) koji je olako potratio svoje riječi, odrekao se svoga bogatstva, kajkavskog i čakavskog kôda („podvostručena postava“). Još samo vjetar ga jača i ohrabruje. Potom je slika pjesnika koji nastoji spasiti što se dađe spasiti:

„Reči: vužižem se, v plamen i pepel obračam.
Vuzdižim i poprečim, raskladam i pretepljem
se kaj je vu me po kmici vlezlo i z mrakom se
zavrglo.

Razdrobljujem se. Nanosek praha sem, ni
kaj sem, svoj poteritelj, na jogenj sprlikuvan.
Vupirem se vu stenšan krič.“ (*Jogenj f polju*)³⁷

Naposlijetku, ova pjesma je i *homage* govornicima i pismoznancima koji su stoljećima kajkavski jezik gradili i brižno čuvali, oplemenjivali gornjohrvatsku misao, vertikalnu duhu (Habdelić, Galović, Krleža...). Jelušić im se odužuje i svojim djelom pridružuje.

Vrijeme je zaista teško („glavozgubeče“), dani sporo prolaze („vleku se kak drob z krepane krave“), u ogledalu se ne može prepoznati, navečer liježe u postelju „trudna kak črna zemlja“:

„Čkomim, stalno prebiram drobno
zrnje strpljenja
Samo da mi je zdurati još malo...“
(*Dnevi nazrnani v zlizano čislo*)³⁸

Netom spomenutoj refleksivno-epskoj, odnosno ispovjednoj poemi slična je i pjesma *Duša je jedna dodrta hiža* u kojoj je duša upoređena s kućom u raspadanju, sve je naćeo žižak,

u svemu se nastanio crv, u tom su prostoru tama i ustajali zrak, duhovi se noću pojavljuju. Duša je ostala ranjena, sama, izmučena, nalik zimskom danu, smrznjenoj ikri, ukočenoj štuki. Dramatika lutanja i traženja ranjene duše završava njezinim odlaskom u nepoznato, nedokučivo („zdeno megleno“). Duša se ne zna „više vrnuti.“³⁹

Stvaralački odnos prema jeziku već je naznačen u pjesmi *Jogenj f polju*, ali takav stav je prisutan i drugim pjesmama kajkavske diionice, a najbolje ga je opisao Zvonimir Bartolić, njezin učitelj i duhovni srodnik: „*Nakon Krleže i Dizdara Božica Jelušić zasigurno je prvi rudokopnik među hrvatskim pjesnicima, zakleti slovoljubac... Iz misterioznog mraka podzemlja ona izvlači dragulje – riječi, važe ih, brusi, osluškuje njihov zvuk... Njezin leksik pulsira jakim stilematskim nabojem, elementarsnošću i raznolikošću, nevjerojatnim sposobnostima transformacije...*“⁴⁰ Kratki osvrt na zbirku *Meštri i meštrije* završimo Bartolićevim riječima: „*Uz kristalno čisti lirski žubor (Hižica v slaku, Nocturno, Mesečina) u ciklusu Reči koje sam biležila v kmici nalazimo kontemplativne pjesme (Jogenj f polju, Duša je jedna dodrta hiža, Reči koje sam biležila v kmici) u kojima se epsko tkivo neprestano oplemenjuje lirskim amalgamom najboljih zvukova.*“⁴¹

U „vreme... plaćno, dolorozno“ 1993. godine, pojavila se knjižica od 12 soneta *Jezuši*, oplemenjena grafikama Ivana Lackovića Croate. Već u uvodnoj pjesmi, *zvonelki*, kako Bartolić divnim horvatskim kajkavskim jezikom zove sonet, najavljuje se zlo, nesreća, „*fajtna grnjiloča*“ koja će se uskoro srušiti na svijet „*zrovan, zbantuvan i nepokoren, / znovič karv kaplje z otprte rane.*“ (*Pred raspelom*)⁴²

Najavljena nesreća je rat s prognanicima, izbjeglicama, ranjenicima koji mole Isusa da im pomogne jer sve je „*krvavo, zežgano, strto*“, svijet se okrenuo, „*vu njem su pozoji, kače, pijavke.*“ Daleko od svoga doma, ornica, trama, polja, livada, oranica, voćnjaka svjesni su da ih

36 JELUŠIĆ, Božica: *Meštri, meštrije, kajkavske pjesme*. Varaždin: Narodno kazalište „A. Cesarec“, 1985., 43.

37 JELUŠIĆ, Božica: *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 76.

38 Isto, 73.

39 PEJIĆ, Ilija: *Nav. dj.*, 61.

40 BARTOLIĆ, Zvonimir: *O pesmaru Kerempuhu i pačalatni robači. [Pogovor]. // JELUŠIĆ, Božica: Meštri, meštrije, kajkavske pjesme*. Varaždin: Narodno kazalište „A. Cesarec“, 1985., 52–53.

41 BARTOLIĆ, Zvonimir: *Nav. dj.*, 53.

42 JELUŠIĆ, Božica: *Jezuši, kajkavske pjesme s grafikama Ivana Lackovića Croate*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 6.

čeka samo muka pa mole Isusa za laku smrt, onako kako su mirali njihovi stari, jednostavno, „človečanski“:

„Prosim te, daj mi smrt hitru, lehku;
pod starem dudom il' na peceku,
gdi lepše se vumira nek v zemlji stranjski.“
(Molitva Jezusu za lehku smrt)⁴³

Proganici se sjećaju prozorčica svoje kuće, bršljana koji ju je grlio, teškog i skromnog života, ali punog radosti i topline obiteljskog doma, ljubavi braće i sestara: „Naš je Brat Jezuš čuval nas v kipu.“ (Obločec naše hiže)

U trenutcima klonuća Isus je njihova nada. Vide ga kako ide ispod duge, mlade vočke trepere, klice bujaju i hrle „iz drobnog zernja“, a ptice pjevaju mu hvale, arije se prelijevaju poljima kojima prolazi... Najdojmljivija je slika Isusa na snijegu u staroj seljačkoj košulji, bez kabanice, bez škrljaka, džepova punih mrvica kukurušnjaka kojima hrani vrapce. Kratko je bio na krumpirišću, potom između stavica kukurušnjaka, drvlja i kolja blažen se dignuo u zrak podijelivši sve neimajućima. Isus je u ovim kratkim i jednostavnim stihovima bez patetike prikazan kao prosjak, božec, siromašak koji svima dijeli, a proganici su u njemu prepoznali svoga brata supatnika koji ih jedino razumije pa mu se mole da ih utješi i da im pomogne. Zaista, ova je knjžica „molitvena knjiga“ (Ivan Golub), a pjesme u njoj su „umjetnički molitvenik koji podstiče na razgovor i molitvu.“⁴⁴ Istovremeno ova je knjiga i slika Kalvarije hrvatskoga naroda prve polovice 90-ih godina 20. stoljeća: „Božica Jelušić, videći ta velika i prevelika zla, prevzela je Kristuša, njegovu muku i njegovu dobrotu, za zvirališće svojega nadehnuća. To njezino nadehnuće jedna je velika prošnja, velika križoputna litanija horvatskoga človeka Jezušu.“⁴⁵ Sličnu je pjesmu spjevao i bjelovarski pjesnik Vladimir Bažant (Hrvatski križni put).⁴⁶

43 Isto, 12.

44 SELEŠ, Zdravko: *Kajkavska poetska meštija Božice Jelušić*. // Podravski zbornik 2000./2001. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2000./2001., 351.

45 BARTOLIĆ, Zvonimir: *Jezuš Kristuš na horvatskom križnom putu*. [Pogovor]. // JELUŠIĆ, Božica: *Jezuš, kajkavske pjesme s grafikama Ivana Lackovića Croate*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993., 35.

46 BAŽANT, Vladimir: *Hrvatski križni put*. // Rusan 2–3, Bjelovar: Matica hrvatska Bjelovar, 1992., 58–62.

Iste 1993. godine u nakladi bjelovarske Prosvjete s ilustracijama Krešimira Ivančeka izašle su izabrane pjesme Božice Jelušić *Zimzelen* kao retrospektiva dvadesetogodišnjeg pjesničkog iskustva. U *Zimzelen* su ušle pjesme iz sedam objavljenih zbirki: *Riječ kao lije-po stablo*, *Golubica i pepeo*, *Čekaonica drugog razreda*, *Kopernikovo poglavlje*, *Meštri i meštije*, *Jezuš*, *Belladonna* te izbor iz rukopisne zbirke *Ver sacrum*. Nedugo potom, 1997. godine, pjesme na kajkavštini objedinit će u *Noćnoj stezi* u koju je uvrstila cjelokupne dvije prethodne zbirke *Meštri i meštije* i *Jezuš* kojima su pridodani ciklusi: *Noćna steza*, *Hrvatski triptih a. d. 1993.*, *Sence, mrklina* i *Dravske popevke*. Književni kritičar Zdravko Seleš iz zbirke *Noćna steza* izdvaja istoimeni ciklus iz kojega dvije pjesme rašlanjuje (*Tanec* i *Noćna steza*). *Tanec* je „...metafora, alegorija za naš nervozni i prebrzi životni tempo, jurnjavu kojoj najednom ne osjećamo ritma, noge nam i duše odrvene i shvatimo da smo u zagrljaju Smrti, što je najgore, da smo sa svakim svojim korakom sve više bili Smrti ukorak. *Noćna steza* nalik je *Tancu* jer je „steza“ (noćna!) alegorija života; tamo bijesni i obijesni ples, ovdje strah od onoga što nas vreba iz mraka...“⁴⁷ Seleš misao završava: „... pjesnikinja Božica Jelušić povelala nas je mračnom noćnom stezom i podravskim putima, pokazala nam je kače i pozoje svijeta koji sve uništava u smrtnom tancu, ali i primjere onih koji su tražili zvijezdu repaticu, onih koji su se zafali u malo svetlo reči, pokazala nam je da bi na kraju steze moglo biti svjetlo, moralo biti svjetlo i da zato, i zbog nje i zbog sebe, ne smijemo misliti da je sve bilo zama...“⁴⁸

Kao po nekom nepisanom pravilu deset godina poslije, 2007. godine izlazi zbirka pjesama na kajkavskom *Štorga – activa kajkaviana*. U knjizi su četiri ciklusa: *Joko mrtve srne*, *Terra bruegheliana*, *Belo pero* i *Jezero pod ledom*. Nije teško zapaziti peridičnost objavljivanja ključnih knjiga: *Zimzelen* – izbor iz cjelokupnog dvadesetogodišnjeg stihovanog stvaralaštva, *Noćna steza*, izbor iz dvadesetogodišnjeg pjesništva na kajkavskom jeziku. *Štorga* je nastavak poglavlja zebnje i tjeskobe, nastavak pisanja na izvornom materinskom jeziku što pak prema vrsnom znalcu književnosti Zvonku Kovaču uključuje pejzažnu liriku, oplemenjen odnos

47 SELEŠ, Zdravko: *Nav. dj.*, 351.

48 SELEŠ, Zdravko: *Nav. dj.*, 352.

prema prirodi, pronicljivo oko za detalj, osjećanje rezignacije kao stalnu prepoznatljivost, potom „*proplamsaji ironičnog i parodičnog*“, dubok nesimuliran odnos prema jeziku jer „*u njezinoj se poeziji život i jezik međusobno uvjetuju*“, sklonost naraciji, posebice u pjesmama na kajkavskom, „*zaokupljenost lirskim, lirikom pojedivosti, prirode ili doživljaja, misaonom dosizanju zrele mudrosti...*“, nadalje traganje za praodnosima među živim bićima, pokušaj da se spoznaju „*arhetipske slike svijeta u svakodnevnim malenkostima i svojoj prolaznosti...*“, čežnja za trajnom i bezuvjetnom ljubavi u kojoj ćemo zaboraviti „*na postvarenost svijeta, njegovu голу doslovnost...*“ Štorga je više iskorak u postmodernizam u kojem se „*demonstrira artizam*“, brueghelianska i bachelardovska poetika razmjene intimnog i vanjskog prostora, njihovo međusobno oplemenjivanje i njihov rast, ali i užas od praznine, žudnja za trajnim u stalnoj nestalnosti, za toplinom u hladnom materijaliziranom svijetu, za iskrenošću u svijetu obmana... Štorga (pukotina, praznina, rupa) metafora je i simbol straha, užasa praznine, postmodernističko osjećanje nesigurnosti u potrošenom svijetu.⁴⁹

Ernest Fišer, dugogodišnji proučavatelj poezije Božice Jelušić, urednik izbora *Zimzelen* (1993. godine) u kojemu je odabrao pjesme na standardu i na kajkavskom kôdu od prve zbirke 1973. godine (*Riječ kao lijepo stablo*) pa do posljednje 1993. godine (*Jezuši*), pripremio je 2007. godine novi izbor *Flauta u inju* i u njemu okupio pjesme iz svih zbirki na standardnom jeziku od 1973. godine do rukopisne *Arielirika* 2007. godine. Fišerov izbor poslužio nama je u daljnjoj raščlambi zbirki tiskanih nakon 1993. godine, kao što su *Stolisnik: male forme* (2000. godine), *Slovostaj* (2002. godine), *Rukavica soneta* (2005. godine), *Libela i druge pjesme* (2006. godine) i *Arielirika* (rukopisna zbirka, 2007. godine).

Detalj fiksirati, slijediti svoj doživljaj, doseći mjeru, biti jezgrovit i sažet po zakonima prirode ili jezika... mogu pjesnici koji istinski svim osjetilima osjećaju svijet, znaju osjećaj pretočiti u stih, a takvima pripada neosporno Božica Jelušić zbirkom *Stolisnik: male forme*. U izbor *Flauta u inju* E. Fišer je uvrstio četiri pje-

sme (*U srcu tame, Breskvini cvijet, Bumbar, zlatni metak, Maslina, čuvarica luči*) kojima bismo pridodali još neke pjesme, kao *Versacrum*, a ponajprije naslovnu *Stolisnik*. Pjesnik je samac u srcu tame, živi i postoji u jeziku i po jeziku (*U srcu tame*) zajednička je poveznica ovim pjesmama jer „*svu taštinu svijeta pretvara u smjernost*“ (*Breskvini cvijet*). Predan svom poslanju, zanosu, teži besmrtnosti, izlazi iz tame u žarku toplinu... nalik je bumbaru (*Bumbar, zlatni metak*). Nije li presmjelo poeziju i pjesništvo usporediti s maslinom, svetom biljkom „*pramajkom fluidnog svjetla i vida*“, čuvaricom otoka (*Maslina, čuvarica luči*)? Možda je pjesnik sličniji stolisniku koji živi skromno i od malo darova stvara bogatstvo, raskoš, ljepotu i svoje „obilje“ umnaža i drugima dijeli (*Stolisnik*)? Jedno je sigurno, sva raskoš prirode, šarenilo, obilje tek su prividi kako bi se na tren zaboravila i pobijedila samoća, zebnja, praznina na koje je osuđen pjesnik, čovjek globalnog i postmodernog doba (*Versacrum*). Kratakosvrt na zbirku *Stolisnik: male forme* završavam ulomkom iz pisma Ivanu Andrašiću, slikaru koji je svojim akvarelima ilustrirao knjigu: „... *Ti si preuzeo vodeni, fluidni, zrcalno-odražavajući dio, dok su meni pripala stabla, zemlja, vegetacija, ispitivanje stalne tenzičnosti između onoga što je uzemljeno i propadljivo i onoga što stremi okomici, uzdignuću, prodoru u gornji svijet, te u krajnjoj konzekvenci, dosizanju transcencije.*“⁵⁰

Mozaična knjiga *Slovostaj* (2002. godine) donosi pjesme u četiri ciklusa (*Snježna dionica, De profundis, Košulja s Košljuna, Joko mrtve srne*), a ostali dio knjige posvećen je pripovijestima, kraćim zapisima, portretima književnika, slikara, ogledima, pogledima, putopisna. Naglasak je na portretima pjesnikinja čijim se djelima Jelušić često družila i nadahnjivala (V. Woolf, E. Dickinson, S. Plath...). E. Fisher u izboru *Flauta u trnju* donosi devet pjesama. Pjesmama kao *Hiperborejsko pismo, Otok, Mrtav zrak, Snježna dionica, A.G.M., mag*, poznatim iz ranijih zbirki, antologija i pregleda, kao i pjesmama novijeg datuma, kao *Alice u zimskoj pokrajini, Vrtovi Vite Sackville-West, Verlaine u postsezoni, Sokola!* zajedničko je tražično osjećanje svijeta, bezdomnog, obraslog u bršljan, ravnodušnog, upravljenog „*na stranu zla i tame*“ (*Hiperborejsko pismo*). Duša je za-

49 KOVAČ, Zvonko: *Poetika prostora Božice Jelušić – postmoderna Bruegheliana*. // JELUŠIĆ, Božica: *Štorga – activa kajkaviana*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2007., 81–93.

50 JELUŠIĆ, Božica: *Trag korespondencije*. // JELUŠIĆ, Božica: *Stolisnik: male forme*. Đurđevac: Matica hrvatska Đurđevac, 2000., 151.

točena, ne raduje se, ne leti, ne sanja, ne pita, stoji „u predjelu od olova“, ne diše, čeka zadnji čas (*Mrtav zrak*). Pjesnik je osuđen na samoću, nalik otoku, od kopna otkinut, vječno čezne za tišinom, za suncem, biti i ostati svoj „izvan toka“ (*Otok*). Često pred svijetom skriva „krvav rubac, škrgut, gvalju plača“, izigrava klau-na što rijetki vide (*A.G.M., mag*). Tjeskoba se nastanila i u snježno bijelo polje na kojem se crne vrane svađaju oko kukuruza, dok su se preostali plodovi šipka kao mrlje krvi rasprsnuli na snijegu (*Snježna dionica*), a nije zaobišla ni razigranu Alice jer njezino je ime upisano „na prvoj čistoj stranici u imenik praznine.“ (*Alice u zimskoj pokrajini*) Pjesma *Sokola!* molitva je Bogu da ju primi „u svojoj slici“ kao Sokola, izdignuta i udaljena od zemnih oblika (*Sokola!*).

Zbirka *Stolisnik* izraz je poetske ljubavi B. Jelušić za male forme, nesimuliranog odnosa ljubavi i brige za prirodu, a *Rukavica soneta* (2005. godine) pjesnički credo, sklonost artizmu, klasičnim formama, sonetu ponajprije. E. Fišer u izboru *Flauta u inju* odabire četiri soneta *Lijepo samoće*, *O Petru i o Pavlu*, *Ključevi i ure* i *Penjanje na katalpu*. Ponovno se pokazuje Fišerovo prepoznavanje ključnih opsesivnih motiva B. Jelušić, samoće kao izvora svih ljepota, nadahnuća, smirivanja strasti (*Lijepo samoće*), ure, simbola neupitne protočnosti vremena, ključevi i brave što skrivaju tajne (*Ključevi i ure*), trajnu želju izdržati u svijetu, ali bez okova i negvi, obrađivati vrt, slagati gredice, razlučivati otrove stalno odmaknut od svijeta i iznad svijeta (*Penjanje na katalpu*), biti sličan Pavlu iz Tarza, čovjeku „novog doba“, čovjeku sumnje i vjere, katarzičnom tražitelju (*O Petri i o Pavlu*).

Libela i druge pjesme (2006. godine) s fotografijama Andreje Dugina nastavak je narativnog lirskog diskursa nesputane metaforike, vraćanje pjesmi u prozi, a Fišer iz zbirke odabire pet pjesama od kojih su tri antologijske (*Libela*, *Trska, tanani osjećaj* i *Čeznja za dobrim filmom*). Prebirući „po osjećajima i intimi, iskustvu iznjanju“ pjesnikinja traži „tragove trajnosti u prirodi, živom svijetu oko sebe“, otkriva „pradnose“, „arhetipske slike svijeta u svakodnevnim malenkostima i svojoj prolaznosti“⁵¹ pa joj je višeznačna riječ libela, ne samo oznaka za kukca vilinog konjica, već i oznaka za tezulju koja

„drti i važe nagib zemlje“, „safir s krilima“, „mala Psycho“, simbol duše (*Libela*). Lirsko ja pjesnikinja izjednačuje s posestrimom trskom koja je sretna kad je nije večernji povjetarac, kad je ispuni „onaj tanani osjećaj“ kao što prava ljubav usrećuje one koji joj se bezuvjetno predaju (*Trska, tanani osjećaj*). Slični osjećaji preplavljaju lirsko biće kad u društvu voljene osobe gleda dobar film koji „ne poučava, ne razdire te sumnjama i ne pokušava / Izmamiti katarzu...“ U svijetu je malo dobrih filmova kao što je malo ljubavi u njemu (*Čeznja za dobrim filmom*).

Pjesme nastajale od 2004. do 2011. godine okupljene u zbirci simboličnog naslova *Arielirika: posvećene pjesme*, ponovno s fotografijama Andreje Dugina, izašle su u izdanju Baltazara, nakladničke kuće iz Koprivnice 2011. godine, u Deset ciklusa i 128 pjesama. Iz prvog dijela, iz čak sedam ciklusa i 80-ak pjesama (*Rasute stope, Stablo s pticom, Kovanice iz fontane, Istarska početnica, Hodanje po vodi, Irish Route i druge šetnje* i *Mistični krajolik* E. Fišer je u izboru *Flauta u trnju* odabrao pet antologijskih: *Brzopis o brezama*, *Tražiti, ići, Slovo o nepokvarljivosti*, *Mušmule zadnje voće* i *Flauta u trnju*. Još je toliko pjesama koje bi zavrijedile uredničku pažnju, kao *Gazela o dugom čekanju*, *Hvalospjev proletnom danu*, *Lađar u sutonu*, *Gnijezdo trstenjaka*, *Sjaj žutih dunja*, *Oproštaj s lastama...* Što je koncepcija biblioteke, a ponajviše kritička urednička svijest odabrala, najbolje je ponudeno čitatelju – stihovi, ekstrakti čiste lirčnosti i artističke verzističke doradnosti. Posljednja tri ciklusa (*P(t)eropsis o anđelima*, *Duša u pokretu* i *Dvopreg za laki kas* nastala su kasnije, 2007. – 2011. godine, pa nisu mogli biti predmet Fišerova izbora. U njima je nekoliko vrsnih pjesama: *Zimska ruža*, *Šetnje sve duže*, *Bezvučnost*, *Duša u pokretu*, *Naslonjena*, *razljubljena...*

Božica Jelušić pjeva himnu prirodi već pola stoljeća, sve od 1969. godine i pjesama u antologiji *Vrijeme začinjavanja*, pa i ovim „posvećenim pjesmama“ izvorište je u prirodnim energijama, vodenim, zračnim i zemnim. Zemlja je svetohranište (tabernakul) u kojemu je klica, a u svakoj klici je duh, snaga, život, Ariel... Za ovu pjesnikinju priroda je religija u koju jedino vjeruje i kojoj je svoju dušu potpuno predala: „Priroda je u Božice Jelušić orkestar, Bog je dirigent, a pjesnik izvođač. A čitatelj? Pažljivi slušatelj skladnih riječi, gledatelj koji sve vidi

51 KOVAČ, Zvonko: *Popratnjak/Pogovor*. Poetika prostora Božice Jelušić – postmoderna Bruegheliana. // JELUŠIĆ, Božica: *Šortga: activa kajkaviana*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2007., 86–88.

*i kada, nakon čitanja zbirke, zatvori oči.*⁵² Doprijeti do mistične tajne, riječima opisati misterij, preodjenuti spoznaju u prikladno ruho nije li stvaranje novog svijeta po mjeri cvijeta, nije li to pogled uprt moćnom stablu da nas svojom krošnjom zakrili (*Tražiti, ici...*), nije li to osluškivanje vjetra u tananoj trski koja odolijeva vjetru, pa i oluji, nije li to utjeha kad nas preplave samoća, osjećaj starenja, prolaznosti, malodušnosti, umora (*Bezvučnost*)? Nije lako uspravan ko jablan kročiti zemnom stazom svjestan stalnih poraza, sagorjelih strasti, ostati svoj i dostojanstven, osebujan kao breza: „*Crno i bijelo, sa malo sivog*“ (*Brzopis o brezama*). Male stvari plijene čovjekovu pažnju jer se ne zna uzdići tražeći nepokvarljivo i neprolazno. Ljubav je neosporno klica, mistična tajna, čežnja, duhovna snaga (*Slovo o nepokvarljivosti*). Biblijski pjesnik nije uspio proniknuti u sve tajne ljubavi, a ni mnogi drugi pjesnici, čega je Jelušić svjesna jer zna kako se ljubav ne krije u velikim riječima, njezina je draž u djelima, sitnim i malim znacima pažnje, mističnosti trena, pripadnosti (*Zimska ruža*), nesebičnosti, u vjetru koji s posebnom pažnjom miluje trsku i gnijezdo trstenjaka na njoj ili u nepoznatoj ruci koja nas gnjecavim, ali slatkim mušmulama tješi usred zime (*Mušmule, zadnje voće*). Kao što mnogi ne mogu naučiti jezik ljubavi, tako mnogima nije dano osjetiti i moći u verse pretočiti uznosito, lelujavu stanje duha, predbožićnu sjetu, vidjeti košulju i čipku od inja, čuti zvuk flaute, „*napjev staro-vremen*“ jer ga mogu čuti samo oni čista srca (*Flauta u inju*).

Tako se motivi iz prirode pomno skupljani za vrijeme dugih šetnji pretapaju sa stanjima duše, sjetne, tužne, izgubljene, razljubljenе, koja ne odustaje u traženju „*dugorepe komete*“ usprkos klepsidri i neskonom vremenu svjesna kako postoji i kako mora postojati nepokvarljivo u čovjeku, Božji dah, duh, Ariel, klica, ljubav... Tražiti, ici, čitati poruke ispisane na stablu breze, slušati šum vjetra ili zvuk flaute u inju, ljuštiti krune cvijeta, čistiti srce, otkriti spasonosnu šifru, prariječ, vratiti se izvorištu i prapočelu, ne posustati i ne odustati... To je pjesnički *credo* Božice Jelušić. Je li se što promijenilo od davnih početaka 1969. godine do danas? Na ovo pitanje odgovara Zdravko Se-

leš: „*Jest, zapravo. Ironije je manje. Vjera je u riječ i pjesmu, posvećenost njenom tkanju i njenoj ulozi, snažnija, postojanija.*“ „*Čipkostihovi*“ *Božice Jelušić dar su i izuzetak nalik proljetnom danu.*⁵³

3. Proza

Krajem 1986. i početkom 1987. godine Božica Jelušić boravila je u Americi u Seattleu, kao Fulbrightova stipendistica na Slavističkom odsjeku Sveučilišta Washington pa je *Okrhak kontinenta (U.S.A.): a patchwork book to remember her by* (1988. godine) putopisna knjiga impresija. U mozaiku od 30 sličica, zapisa, u freski rasa i vrveža ponudila je svoje viđenje Amerike, velikog globalnog svijeta koji ju nije nimalo opčinio. Njezina lirska duša, treće oko, pjesnička intuicija divi se krajolicima, suosjeća s gubitnicima, ljudima s ruba (Indijanci, Tibetanci), oduševljava se knjigama, svjesna da ih sve nikada neće moći pročitati. Putuje beskrajnim prostranstvima, predaje studentima slavistima u Berkleyu, Chicagu, San Franciscu, Oaklandu, Los Angelesu. Susreće našijence, članove Hrvatske bratske zajednice koji su u dalekom svijetu uspjeli...

Amerika „*iz vidnog kuta jednog lirika*“⁵⁴, putopisna freska čitatelju će biti bliža i zanimljivija ako navedemo nekoliko sličica. Prva je opis planine Rainer Mountain koja je nalik „*krdu bivola usred šume, divovskoj skulpturi iz neke iščezle civilizacije, nedovršenoj piramidi...*“⁵⁵ Ispod planine je jezero Mowich Lake „*velika smaragdna zjena, vodokrug, nadrealističko zrcalo, u koje duge zrake listopadskog sunca projiciraju sjene predjela na nebu i zemaljske odslike. Nigdje nisam vidjela tu boju rđe, bakra, rume-ne prašine. Je li zapaljeni anđeo pao u blizini? Ili kometa, obična? Bit će da ova vatra ide iznutra. Ono što gori u gori, to je srce. Ono se uvijek bavilo samo slikama.*“⁵⁶ Moć zapažanja mnoštva de-

53 SELEŠ, Zdravko: *Čipkostih Božice Jelušić. U povodu 60-godišnjice života i pjesničke zbirke „Arielirika“*. // Podravski zbornik 2011. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2011., 286.

54 FIŠER, Ernest: *Amerika iz vidnog kuta jednog lirika*. Božica Jelušić: *Okrhak koninenta*, Globus, Zagreb 1988. // *Gesta*, 29 – 30 – 31, Varaždin: Narodno kazalište August Cesarec, 1988., 281–282.

55 JELUŠIĆ, Božica: *Okrhak kontinenta*. // Globus, Zagreb, 1988., 19.

56 JELUŠIĆ, Božica, *Nav. dj.*, 19.

52 ZIGO, Lada: *Nepatvorena ljepota*. Božica Jelušić: *Arielirika*, Koprivnica, 2011. // *Republika*, 11, Zagreb: DHK i ŠK, 2011., 115.

talja, vještina i lakoća pričanja neke su od odlika ove putopisne knjige kojima treba dodati i verbalnu okretnost što je najbolje oprimjeriti posjetom Disneylandu, a to je druga sličica u mozaiku: „najveći, najpretenciozniji, najšašaviji, paranoični, prestrašni, najdirljiviji, srcolomni, neprispodobivi i nezaboravni američki kič. Nikad, nikad, never, to se ne da zaboraviti.“⁵⁷

Kritika, a posebice čitatelji, Božicu Jelušić najčešće poistovjećuju s pojmom pjesnikinja, što ona i jest. Bolje upućeni znaju kako je Jelušić autorica kraćih priča, portreta, putopisa. Njezina je proza lirski obojena čime joj nije umanjena vrijednost. Sve do 2002. godine kad je Tea Rimay okupila tekstove u knjigu *Slovostaj*, ta je proza bila u sjeni poezije i mnogobrojnih eseja, uglavnom o slikarima i slikarstvu na tlu Podravine. Tekstovi nastajali u vremenu od početka 80-ih godina do 2000. godine, tiskani u periodici, okupljeni i ukoričeni na jednom mjestu osvjettljaju manje poznatu stranu autorice širokih obzora i interesa. Od kraćih priča u sintezi, svakako vrijedne spomena su *Kuća glinene božice* (Republika, 1986. godine), razne kraće bilješke, note (*Trunje, črknje*) kao *Slovo o golubici*, *Taj divni bicikl*, *Mozaik tišine*, *Traženje utočišta*, *Stavak o starim kućama*. Posebnu pažnju svakom poštovatelju poezije zaokupit će poglavlje *Portreti, ogledi, pogledi*, prvenstveno portret Miroslava Dolenca Dravskog (*Gospon čovek...*), Vlade Gotovca (*Janusov sin...*) i Ivana Goluba (*Duhovnik, pjesnik, umnik*). *Ženski paviljon* posebno je poglavlje u knjizi kratkih proza *Slovostaj* jer je ključ za razumijevanje ženskog pisma i znatnog dijela njezine poezije, a u njemu su kroki eseji, kratki portreti Virginije Woolf (*Anđeo u spavaćici*), Emily Dickinson (*Vlasnica „delirične povelje“*), Marine Cvetajeve (*Povratak rijetkosti*), Arijadne Efron (*Hrptenjača duše*), Silvije Plath (*Silvia Plath ili lice nad limbom*).

Stavak o putopisnoj prozi B. Jelušić započeli smo slikama Amerike, završimo ga opisom podravskog krajolika iz *Šetnji u (o)kragu: Podravina* da bismo još jednom potvrdili moć zapažanja, osluškivanja i osjećanja prirode jednog iskonskog liričara: „Drukčije šumi vjetar u lišću kukuruza nalik na krep, drukčije u čupavom kupiništu ili sabljastoj trski, što se okitila mekom, sivom, kavalirskom perjanicom. Vjetar je skladataelj, izvođač i ravnatelj orkestra. Tra-

je jesenska simfonija na otvorenom: zvukovi koji grebu, zvukovi koji umiruju i miluju. Svaka je krošnja citra, a prelomljene stabljike bazge poput dvojnica otvaraju put svijetloj, razvijuganoj melodiji.“⁵⁸

Čišćenje globusa: mala obiteljska kronika (2012. godine), koliko je obiteljski roman, toliko je i društvena kronika s jasno profiliranim likovima i prstenastom fabulom, a temelji se na sukobu, „njihove uzvišenosti i niskosti sredine u kojoj su se našli.“⁵⁹ Kronika započinje pronalaskom školskog globusa koji je pripadao obitelji von Trezić čije imanje *Barnagor* obitelj Jelušić-Kranželić je kupila s namjerom da ga obnovi i sačuva. Simboličnim čišćenjem globusa otkrivaju se tragovi postojanja, ispod naslaga „vremena i zaborava nazire [se] sjaj, ali i bijeda života nekadašnjih stanovnika dvorca.“⁶⁰ Ti tragovi čitatelja vode sve do djeda Petra Trezića koji se istaknuo u bitci kod Solferina 1859. godine te mu je austrijska kruna dodijelila titulu viteza, plemića, i nadarbinu u imanju *Barnagor* kraj Čepelovca. Naslijedivši očevo imanje Maximilian, vojnik kao i njegov otac, ratujući posvuda podigao je kulu, obnovio imanje, ali za vrijeme Velikog rata i propasti Carstva 1918. godine, započela je i njihova agonija, koju je svako od njegove djece proživljavao na svoj način. *Barnagor*, prvotno utočište, otok, privremeno zaklonište, postao im je stalnim boravištem. Maximilian nije imao dostojne muške nasljednike, sin Carletto je umro vrlo mlad, još kao pitomac Vojnog učilišta u Budimpešti, nježan, svilenkast, sličan majci grofici Constanzi, Talijanki iz roda Broschek-Boroglav, a drugom sinu Lotharu, više hipondru negoli stvarnom ratniku, veliki kotač novog vremena nije omogućio vojne uspjehe časnih predaka za koje on nije ni mario. Ni kćeri, starija Marija (Mary), predana knjizi, papiru, umjetnosti, mašti, i mlađa Aleksandra (Lizzy), puno praktičnija, ni udajom, ni vlastitim postignućima nisu uspjele zaustaviti kola propasti koja su se nezaustavljivo zakotrljala padinom društvenih previranja. Zaogrnuti plaštom svoga izmaštanog svijeta Mary će životni put završiti na imanju u bijedi u društvu snahe Jovanke,

58 JELUŠIĆ, Božica: *Slovostaj*. Zagreb: Tipex, 2002., 204.

59 KOLAR, Mario: *Oporost (pri)povijesti ladanjskog zdanja*. // KOLAR, Mario: *Nuspojave čitanja*. Koprivnica: Društvo hrvatskih književnika – Podravsko-prigorski ogranak, 2014., 126.

Crnogorke, Lotharove supruge, koja ih je sve prezirala i mrzila i njihove svetinje budpošto predavala i drugima poklanjala. Lizzy se kao upraviteljica imanja predala radu i u radu je nalazila utjehu, pretvarala se da ne vidi što se događa i svoju rolu pretvaranja dovela do savršenstva. Vještom kružnom naracijom koju povezuje pronađeni globus, ispreplitanjem povijesnih i faktografskih činjenica (fotografije, dnevni, knjige, sjećanja mještana...) s literarnom imaginacijom sveznajućeg autorskog pripovjedača Jelušić slika uvjerljive i žive likove, društvenu atmosferu na rubu velikog Carstva čas opisima, čas monolozima i dijalozima i meditacijama obilno se služeći Marynim dnevnicima, ali i arhivskim materijalima, novinama, župnim knjigama... Pokušava rekonstruirati vrijeme prve polovice 20. stoljeća, prevratno i pogubno za likove ove „male obiteljske kronike“ nenavikle na neimaštinu, zlobu i grubost svijeta (dva svjetska rata, tri državne tvorevine...). Na oprekama njihovih karaktera i očekivanja Jelušić gradi likove s neskrivenom simpatijom za ideale, kao što su čast, ponos, riječ, dostojanstvo, znanje, sve vrste umjetnosti, priroda, a s prezirom se odnosi prema sirovosti, neukosti, grabežu... Dio bogate svoje osebnosti u oblikovanju B. Jelušić prenosi na pojedine likove pa ćemo tako u simpatijama prema Mary prepoznati zanesenu umjetničku dušu, poliglotkinju koja se dopisuje s mnogima na nekoliko jezika, čita Rilkea, Verlainea, vodi dnevnik... Lizzy je suprotna Mary, više na zemlji, praktična, svjesna svijeta oko sebe, sakriva od drugih svoju intimu – jer izložiti se drugima znači propasti, a njoj je povjerenje imanje, misija što nadilazi njezine snage. Život u svojoj elementarnosti pobjeđuje koliko god bio surov i sirov, grub i vrijedan prezira gospodara *Barnagora* i njihove plemeni-taške europske višejezičnosti i kulture kao i mržnje neukih i nepismenih pripadnika „govedarskog jezika“ pa ovaj roman završava is-poviješću poštaru koji je Mary nosio dopisnice, žurnale, kazališne kataloge, knjige, pisma... i u koju je bio potajno zaljubljen i to na kajkavskom jeziku, kodu starosjedilaca.

4. Esejстика

Osvrti, prikazi, predgovori, pogovori, recenzije i druge esejističke vrste zauzimaju istaknuto mjesto u književnom opusu Božice Je-

lušić, ali znatan dio ovoga još nije ukoričen. Jelušić pripada intelektualcima koji rado dijele darove i još radije drugima pomažu što samo potvrđuje njezinu prisutnost, duboku ukorijenjenost u đurđevačko i uopće podravsko, a u konačnici i u bjelovarsko podneblje, u prostore u kojima je s mnoštvom umjetnika izgradila čvrsta i postojana prijateljstva. U proteklih tridesetak godina nebrojeni su susreti na predstavljanju knjiga, otvaranju izložbi, obilježavanju obljetnica... Bjelovarska publika je uvijek bila ugodno iznenađena erudicijom, argumentima kojima je branila svoje stavove, načinima objašnjavanja poezije i slikarstva bjelovarskih umjetnika, tečnom frazom, nastupom, citatom, što se pamtilo i prepričavalo.⁶¹

Herz desetka (1985. godine), prva je knjiga eseja B. Jelušić i u njoj je prikazala pjesnike/pisce, prvo one ponikle na podravskoj kajkavskoj grudi (M. Pavlek Miškina, F. Galović), potom Krležu, rodonačelnika žuhke puntarske kajkavske riječi. Nakon ove trojice slijede pjesnici čijom se poezijom pjesnikinja trajno nadahnjivala (V. Parun, V. Krmpotić, L. Paljetak, J. Pupačić i D. Dragojević). Knjiga završava razgovorom o poeziji s E. Fišerom (*Vroči žitek reči*).⁶² Skoro dvadesetak godina proteći će

61 Prisutnost Božice Jelušić u bjelovarskom kulturnom prostoru zahtijeva posebnu studiju. Ovdje ćemo se radi potkrjepe iznesene tvrdnje usmjeriti na posljednjih dvadesetak godina te na brojne pogovore, predgovore recenzije knjiga (Ilija Pejić: *Izgubljeni govor*, 1994.; Zdenko Radanac: *Usta mora*, 1995.; Katica Kovrlja: *Lutka u izlogu*, 1996.; Slavica Frajtić: *Most iznad modre rijeke*, 1999.; Željko Stubičan: *Pod zidinama Garića*, 2010.; Zdenko Filip Radanac: *Knjiga o zlatu i olovu vremena*, 2012...). Izuzmemo li brojne izložbe u Gradskom muzeju Bjelovar koje je B. Jelušić otvarala nadahnutim osvrtima i predgovore kataloga bjelovarskih i podravskih slikara, ovdje ipak moramo naglasiti njezinu prisutnost u Narodnoj knjižnici *Petar Preradović* prigodom promocije knjiga, uglavnom pisaca koje smo naveli, ali i brojnih drugih koji su bili gosti Knjižnice (V. Lovrić-Mencej, 2009.; L. Paljetak, 2009.; M. Ivanišević, 2009.)... Otvaranje izložbi u Studijskom odjelu povodom Božica, Uskrsa... i prigodno slovo B. Jelušić ostali su u pamćenju mnogih građana, a zabilježeni su i u tisku. Mislimo na izložbe slika Milana Pavlovića (*Pridržan za kriloptice*, 1996. godine) i *U slavu Božica* slikom, pjesmom i glazbom, 2010. godine), Ivana Rođaka (2012. godine)...

62 Radi potpune informacije naslovi eseja su sljedeći: o M. Pavleku Miškini (*Žed za svjetlošću*), o F. Galoviću (*Meštar i njegova mera*), o M. Krleži (*Hipoborejac pod južnom zvijezdom*), o V. Parun (*Život je zebnja za zagrljajem*), o V. Krmpotić (*Jedno od nas ne zna da smo jedno*), o S. Mihaliću (*Lovac u stalnoj nevolji*), o L. Paljetku (*Hranjivo biće ljubavi*), o J. Pupačiću (*Glas išezle zemlje*), D. Dragojeviću (*Tvorac osmog padeža*) i zaključni *Vroči žitek reči*.

od tiskanja prve knjige eseja *Herz desetka* do objavljivanja druge zbirke kajogleda *Od cintora do cybera* (2004. godine). Prvu knjigu napisala je na književnom jeziku izuzev teksta o Galoviću. Slično je postupila i u drugoj, većina ogle-da pisana je na standardu izuzev naslovnog traktata *Od cintora do cybera – kajkavski ogledi stari i novi – jedan pogled* dokazujući kako je kajkavski kôd jezik podoban ne samo za pjesnički, nego i stručni i znanstveni diskurs.

Unatoč brojnim konotacijama, dijalogu s brojnim piscima i proučavateljima djela o kojima piše, dakle, erudiciji, čitatelj će uživati u tečnosti i prohodnosti ovih tekstova nastalih iz pera pronicljiva i ustrajna kajkavoljupca, čuvara gornjohrvatske vertikale duha, slovo-staja, oponenta koji se ironijom i gorčinom suprotstavlja osporavateljima naše hrvatske popudbine, *trpke i opore reči*. Raščlambom dvaju eseja pokušat ćemo čitatelju približiti svijet o kojemu govorimo. Prvi je tekst o M. Pavleku Miškini *Žed za svjetlošću* iz 1985. godine, a drugi *Štorga, ili – zašto nam Galović nedostaje?*, nastao 2003. godine.

Poezija rasuta po brojnim časopisima, kao i proza ukoričena u zbirci *Za svojom zvijezdom*, 1926. godine, *Trakavica*, 1935. godine, *Kriksela*, 1937. godine Mihovila Pavleka Miškine, bez većih je literarnih dosegâ izuzmemo li vrijeme u kojemu je nastajala i sudbinu autora iz čijeg je pera potekla. Kad govorimo o Pavleku, takvo izuzeće je nemoguće. U kontekstu socijalne literature između dvaju svjetskih ratova samouki seljak s pet razreda pučke škole ima svoje mjesto jer njegovo djelo vjerno naturalistički slika selo i nepravde u njemu. Žuhki su ti kerempuhovski, autobiografski puntarski versi (*Bogečka, Pesnik i puntar*) nastajali nerijetko po noći, pri mjesečini, u staji kraj blaga gdje je Pavlek proveo najveći dio svoga života. Kroz opore i grube teške slike seljačke sudbine zna se potkrasti lirski tračak kao žal prepelice za svojim pticima (*Kričalaje*), čežnja za livadama sputanog konja u staji (*Cuzeku*) ili sjećanje na staru podravsku kuću (*Naša stara hiža*). Literarna vrijednost krije se upravo u takvim sličicama, a pronicljivom oku iskonskog liričara Božice Jelušić⁶³ to ne promiče, kao ni natu-

ralističke, gotovo fotografske slike sela i nepravdi u njemu. Pavlekova ranjena duša vapi, ali tko čuje vapaj male služavke koja je cijeli život drugima služila (*Služavka*) ili glas ratnika koji je izgubio sve, zdravlje, obitelj, imanjenje (*Invalidova pjesma*)?

Od pripovijesti, točnije nabacanih isječaka nastajalih u stalnoj svakodnevnoj žurbi, Božica Jelušić izdvaja iz prve knjige naslovnu *Za svojom zvijezdom* te joj pridodaje još i ove proze (*Husar, Velika majka, A djeca, Kradljivac, Suhi list*) svodeći ovo pripovijedanja na „*zbirnu autobiografiju hrvatskoga sela*.“ Svoj put za vlastitom zvijezdom svjetla i prosvjete hrvatskog sela i seljaka Pavlek je nastavio i u drugoj knjizi *Trakavica* u „*šest teških i umornih novela*“, a literarnost je očigledna jer pisac „*više intervirira u tekst, bilježi osobna zapažanja, komentira, sažima*.“⁶⁴ Pratimo sudbinu bolesnog djeteta kojeg uništava trakavica. Naturalističkim opisima rugobe, bijede na selu, nastranostima kao kontrast suprotstavljeni su lirski pasaži. U takvim lirskim pasažima Pavlek je vrstan pisac. Impresivnim opisom jutra započinje radnja *Trakavice*.

Krik sela, treća zbirčica kraćih proza nije uspjela zatomiti bunt, zaroniti u dubine života pa je ostala na nivou žurnalističke reportaže, „objektivnom izvještavanju s lica mjesta.“

Knjiga *Od cintora do cybera: kajogledi/kajkavski ogledi* (2004. godine) sastoji se od triju poglavlja: *Osip od pisanja – kajkavska scena i iza nje* okuplja tekstove u kojima govori o slatkoći kajkanja, zavičaju, kajkavskom pjesništvu postmoderne, odnosu narječja i jezika, humoru, novim tehnologijama, gubitku zavičaja, jezika, privatnosti... Poglavlje *Portreti, struganje patine* posvećeno je pjesnicima i književnicima koje Jelušić portretira: Z. Bartoliću, B. Lobjorec, F. Galoviću, M. Dolencu Dravskom, I. Golubu, M. Bango, I. Kutnjaku, I. Jembrihu...

Farbači, rezači zemljopremetači, poglavlje u kojemu su našli svoje mjesto slikari, kao

je 24. rujna 1987. godine održan simpozij i radovi sa simpozija objavljeni su u zborniku *Miškina: život i djelo*. (gl. ur. Ivo Kalinski), Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1987.

O Mihovilu Pavleku Miškini vidjeti i: LADIKA, Ivo: *Mihovil Pavlek Miškina*. Zagreb: Seljačkasloga, 1952.; VAUPOTIĆ, Miroslav: *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*. (priredio Vlatko Pavletić), Zagreb: Stvarnost, 1965., 383–384.

63 JELUŠIĆ, Božica: *Žed za svjetlošću*. // Podravski zbornik 1987. (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Centar za kulturu, Muzej grada Koprivnice, 1987., 134–141.

UpovodustoteobljetnicerođenjaMihovilaPavlekaMiškineuKoprivnici

64 JELUŠIĆ, Božica: *Nav. dj.*, 1987., 139.

I. Večenaj, I. Lacković Croata, M. Kovačić, D. Bešenić, R. Wrana. Knjigu zaključuje esejem Božice Pažur *Popratnjak: suvremeni kajogledi k dobrom čtavcu*.

Štorga, ili – zašto nam Galović nedostaje? ide u red najuspjelih eseja B. Jelušić i on cijelom knjigom dominira kao provodna misao. Štorga (pukotina, procjep) simbol je postmodernističke praznine, posvudašnje tjeskobe i zebnje: „Traži žurne, neodgovodne odgovore. Hoće svoj placebo, neki uvjerljivi iskaz, pamtljivu sliku, elegantan srok, lastovitu metaforu. Vjerujem da je dobra poezija još uvijek balzamna, homeopatska, blagotvorna. Samo, dobrih je pjesnika sve manje, a boljetice modernog svijeta šire se zastrašujućom progresijom.“⁶⁵ Galovićeva poezija puna pamtljivih slika, elegantnih sroкова, lastovitih metafora objavljena u knjižici *Z mojih bregov*, „malom kajkavskom brevijaru“, kao „goblen godišnjih doba“ odolijeva vremenu i kao svaka dobra poezija balzamna je. Galović nam nedostaje radi čežnje za savršenim, doradenim, istovremeno ovostranim i onostranim, zemaljskim i nebeskim... Užas od praznine pobjeđuje se stvaranjem, zaključuje B. Jelušić esej: „Zlovolja, glavobolja, osjećaj „potrošenosti svijeta“, sve je to nevažno dok se penješ po serpentinama riječi, kombiniraš, pridružuješ, skraćuješ i odbacuješ, induciraš u sebi ritam, ravnaš orkestrom, napinješ žicu i stavljaš točku na dovršen stih!“⁶⁶

5. Stvaralaštvo za djecu

Stvaralaštvo Božice Jelušić namijenjeno djeci po opsegu je respektabilno (pet naslova), unatoč tome kritika se njime nije podrobnije bavila. U nakladi bjelovarske Prosvjete prvo je 1992. godine izašla stihozbirka *Zmaj od papira* s ilustracijama Ivane Kranželić. Odrastajući u obitelji dijete otkriva svijet, a znatiželja ga tjera na nova i nova pitanja na koja nije lako odgovoriti. Uz roditelje, djeci su posebno dragi bake i djedovi. Baka je vješta kuharica i još vještija pripovjedačica (*Sva čuda bakinog lonca*). Ljepota djetinjstva krije se u neposrednoj jednostavnosti, životu s prirodom i u prirodi, za sreću nije potrebno mnogo (*Pohvala običnom kruhu i vodi*). Škola je prisposobljena dvjema

slikama: košnicom i bundevom. Kad se bundeva rasprsnе, svaka sjemenka kreće svojim putem, svojom stazom, za svojom zvijezdom vodiljom (*Košnica, bundeva*). Pjesme u knjizi okupljene su u tri ciklusa: *Dijete govori i dijete sanja*, *Pjesme o ljubavi i gladi*, *U sjeni stabla*. Među ovim jednostavnim rimovanim stihovima ističe se pjesma *Poslanica po cvijeću* jer koliko je pohvala cvijeću, toliko je životni credo pjesnikinje B. Jelušić, zagovarateljice brižnijeg odnosa prema biljnom i životinjskom svijetu:

„Nek' ti se srce mirom ispuni
kad zasja umiven travnjak na kiši.
Tu gdje mirišu sitni kaćuni
imenom pčele me potpiši.“
(*Poslanica po cvijeću*)⁶⁷

Lake, prozračne i svijetle slike ljeta zamjenjuju tamniji tonovi jeseni kad se ljušti pozlata sa suncokreta, a oblaci nemirno nekamo lete. Lastavice osjećaju da im je poći jer se sprema vjhor, zima, rat:

„U tuđem domu te noći zaspali prvi.
Usnuh lastu i pružih dlanove zlatnoj ptici.
Ali iz kljuna poteče rumeni kamenčić krvi,
i plakali su svi umeni: žrtve i prognanici. 1992.“
(*Lastavice u vjhoru*)⁶⁸

Neke motive iz zbirke *Zmaj od papira* Jelušić će razrađivati i u drugim djelima za najmlađe, pričama i slikovnicama (*Bakomat*, 2001. godine). Treći ciklus *U sjeni stabala* bio je posebno poticajan izvor nadahnuća pa je motive prirode oslikala u knjigama *Po mjeri cvijeta* (1995. godine) i *Pogled stablu* (2007. godine).

Knjiga kratkih i poučnih tekstova *Po mjeri cvijeta* podnaslovljena *Listići iz ekološke bilježnice*, a k tome ilustrirana fotografijama stabala i pjesmama ide u red knjiga koje se rado čitaju. Više je razloga pozitivne recepcije, a presudna je opčinjujuća jednostavnost, potom simbolička i naposljetku plemenita težnja i čežnja za svijetom „po mjeri cvijeta“, skloništa klonulom srcu. Oblaci su „prijatelji pjesnika, lotalica, bolesnika, ljepoduha svih vrsta...“ (*Oblaci, putnici i vjesnici*). U slapu se krije moćna snaga, ako se čestice slože, u njemu istodobno živi malo i veliko, isto i različito, slabašno i moćno (*O čemu šumi slap*). Lopoč povezuje dva svijeta, simbol je ovostranosti i onostranosti, u njem počiva

65 JELUŠIĆ, Božica: *Od cintora do cybera*, Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2004., 57.

66 JELUŠIĆ, Božica: *Nav. dj.*, 60.

67 JELUŠIĆ, Božica: *Zmaj od papira, pjesme za djecu*. Bjelovar: Prosvjeta, 1992., 48.

68 Isto, 56.

dragulj u kojem „gori plamičak ljubavi za Stvo-ritelja.“ (Lopoč, pjesma o duši).⁶⁹ Ako su sunco-kreti plemići među biljem (*Plemići suncokreti*), onda je neosporno i maslina kraljevskog roda (*Maslina, kraljevski rod*), sveto drvo mira, plodnosti, očišćenja, snage, pobjede, svjetla... Slikarskom i pjesničkom oku ništa ne može promaknuti jer i pustinja je lijepa, tajanstvena, raznolika: „Ona je ono drugo more, sastavljeno od bezbroj zrnaca, oblikovano naletima vjetra u najmaštovitije kiparske oblike koje bi vrlo razvijena stvaralačka mašta jedva mogla zamisliti.“ (I pustinja je lijepa)⁷⁰ A u koliko se tek boja vrtloži i rastače Drava, pritajena i zaspala raspusnica „u opravi od lopoča i vodoljuba“ – pokušava Jelušić mladom čitatelju predočiti mitsku rijeku u simboličnom tekstu *Protjecanje rijeke* nastavljajući priču o Podravini i Podravlju, mitskim predjelima o kojima su prije nje pisali Ivanka Janko Vlašiček, Mato Kudumija, M. Dolenc Dravski, Pajo Kanižaj...

Dvadeset crtica i dvadeset pjesama obo- gaćenih fotografijama Andreje Dugina, Boris Kovačeva i Nikole Wolfa Božica Jelušić okuplja u knjigu *Pogled stablu: priče i pjesme o drveću* (2007. godine). Erudicijom i pjesničkom imaginacijom mladom čitatelju širi obzore i uvlači ga u tajne prirode, stabala s kojima živi i koja poznaje. Koliko stvarno poznajemo prirodu? Platane u parku beskrajno su zaljubljene u Sunce te mu svaki dan šume zahvalnice za život ispisane „na tisuću listova“. Jela je šumska ljepotica, vrba prijateljica, jablan poveznica zemlje i svemira, „poput velikih svemirskih antena, što prevode brujanja, energetske titra- je raspršene u prostoru.“⁷¹ Kad se enciklopedijskim znanjima dodaju i narodne predaje i vje- rovanja o brezi i lipi ili čempresu kao svetom drvu, tada je doživljaj potpuniji. Slikarsko i pjesničko oko Božice Jelušić ne može se načuditi tankočutnom najomiljenijem ljepota- nu arišu, gracioznim damama magnolijama koje „su se vratile na zemlju, u drugi život, da bi i dolje mogle nositi krinoline i satenske podsuknje u bijelim, narančastim, ljubičastim i nježno crve-

nim tonovima.“⁷² Malo je ljepota na ovom svi- jetu koje se mogu usporediti s bukvom u jesen, s požarom boja kad se oprašta od ljeta! Srce ne može ostati nijemo pred javorom, pred plame- nocrvenom krošnjom koja liči „na vječnu vatru, čuvanu u drevnim hramovima“!⁷³ Zato je opjevan u brojnim pjesmama, i to na glazbalima nači- njenim od njegova plemenitog drva. Koliko bi život bio ljepši i ugodniji kad bismo poštivali hrasta kralja i češće mu išli smjerno u poklon- stvo ne remeteći mir, veličanstveni sklad „koji naša nestrpljiva misao često ne umije shvatiti!“⁷⁴

Priča o Jakovu i oblaku (2008. godine) s akvarelima Dragice Lončarić alegorija je o prijateljstvu i altruizmu, o djetinjstvu i odras- tanju, o prirodi i njezinoj ocharavajućoj ljepoti. Petogodišnji dječak Filip je usamljen, ne ide u vrtić, a nije zreo za školu pa se kod kuće dosa- đuje najčešće satima naslonjen na prozor če- kajući mamu da se vrati s posla. Filip je vrstan crtač, slikar oblaka i s nestrpljenjem očeku- je veliki dar, psa Rikija. Kad ga jednog dana posjeti nepoznati sjedokosi starac, otvorit će vrata unatoč majčinim upozorenjima da se u kuću ne smiju puštati neznanci. Je li stari Ja- kov neznanač? On traži prijatelja Filipa, dječa- ka upravo njegovih godina koji je živio u gradu i preselio na ovu adresu. Štoviše i isto se zovu i vole slikati oblake, a i Jakov ih je obožavao kad je bio mali. Starac će Filipu ispričati zani- mljivu životnu priču slikara, cirkusanta, svjet- skog putnika... i na odlasku ostavit će mu poklon – slikarski sandučić s bojama i kistovima. Starac je otišao, a dječak je ostao tužan. Sta- ri Jakov je Filipu obećao da će ga ipak posjeti- ti: „ - Doći ću sa svakim oblakom kojega probudiš ovim kistovima.“⁷⁵

6. Zaključak

Svjesni kako i ovoj studiji izmiče esenci- jalno, neprolazno, predajemo je čitatelju po- zivajući ga da se upusti u avanturu otkrivanja ljepota, tajni pohranjenih u riječima, slikama, metaforama, u virove spoznaja vlastitih dubi- na, straha, strepnje, nade, prkosa... kojima je

69 JELUŠIĆ, Božica: *Pomjeri cvijeta*, listići iz ekološke bilježnice. Zagreb: Naša djeca, 1995., 20.

70 Isto, 32.

71 JELUŠIĆ, Božica: *Pogled stablu, priče i pjesme o drveću*. Bjelovar: Hrvatske šume, 2007., 18.

72 Isto, 34.

73 Isto, 52.

74 Isto, 29.

75 JELUŠIĆ, Božica: *Priča o Jakovu i oblaku*, slikovnica, akvareli Dragica Lončarić. Đurđevac: Gradska knjižnica, 2008., 24.

ustrajna tragateljica za prariječima Božica Jelušić tako dugo branila i još uvijek brani vlastiti prostor, vertikalnu duha, baštinu hrvatske kajkavske luči. Poželimo joj ponajprije dug život i u njemu još puno stihova kako bi nalik trstici na vjetru šumila posebnim šumom, a njezin pjev odolijevao svim zamkama zabrava i opće amnezije kao što mu odolijevaju Galovićevi versi.

Summary

Only these verses will remain...

A retrospective view on the literal work of Božica Jelušić celebrating her 65th birthday

The study *Only these verses will remain...* deriving from personal perusal and critical observations made primarily by Zvonimir Bartolić, Enest Fišer, Zdravko Seleš, Marijo Kolar, Zvonko Kovač and some others, tries to point out the facts which generate, make recognisable, special and attention worthy, not only in local, but also in national frames, the extensional poetic, prosaic and essayistic creations of Božica Jelušić, starting from her anthology *Vrijeme začinjavanja* (1969) until her novel - a small family chronic *Čišćenje globusa* (2012). The author offers the careful reader a vivid image of a poet, seeker for the forgotten words of strong cartridge with which she tries to express the secrets, the secret substance, the elementary, the archetypical, to raise the everyday life above the temporary moment of transience. He presents her as a careful builder of dreams and compositions among which the sonnet takes the first place.

The paper follows the poetic changes that occur from one collection to another (the baroque, the neo traditional sensitivity, reduction of expressions, the narration, the reism, literal centricity, relativisation of synchrony and diacrony, eruditivity, Post modernistic void) which is based on selections from poetry (*Zimzelen*, 1993, *Noćna steza*, 1997, *Štorga, activa kajkaviana*, 2007, *Flauta u inju*, 2007), prose (*Slovostaj*, 2002) and eseistics (*Od cinstora do cybera*, 2004).

Byrony, criticism and erudition B. Jelušić is constantly defending her personal space, spiritual vertical and the legacy of the Kajkavsko writing from Habelić to Galović and Krlaže. The empathy towards poets who

experience tragic sense of the world, melancholy (G. Trakl, F. Hölderlin...), towards sufferers, firm characters, poets with sense of their soul, women (V. Woolf, A. Efron, M. Cvetajeva, E. Dickinson, S. Plath...) are all part of the defence of her personal poetic space. The great stories have been exhausted, the new time does not offer permanent values. The Post modernistic void was replaced by insecurity, fear, anxiety, melancholy, moan for love, for a comforting word, for a good movie, for a coherent verse which became general features of *Arielirika* (2011), but, most of all, of the studie *Štorga, ili – why do we miss Galovic?* The paper also presents B. Jelušić's creations for children and her presence in Bjelovar's cultural environment.

Literatura

- BARTOLIĆ, Zvonimir: *Ježuš Kristuš na hrvatskom križnom putu*. [Pogovor]. // JELUŠIĆ, Božica: *Ježuši, kajkavske pjesme s grafikama Ivana Lackovića Croatia*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993.
- BARTOLIĆ, Zvonimir: *O pesmaru Kerempuhu i pačalatni robači*. [Pogovor]. // JELUŠIĆ, Božica: *Meštri, meštrije, kajkavske pjesme*. Varaždin: Narodno kazalište „A. Cesarec“, 1985., 52–53.
- BAŽANT, Vladimir: *Hrvatski križni put*. // Rusan 2 – 3, Bjelovar: Matica hrvatska Bjelovar, 1992., 58–62.
- BOBAN, Vjekoslav: *Sintetičnošću determinirana relativizacija*. // *Oko*, Zagreb, 22. studenoga – 6. prosinca 1984.
- BOŠNJAK, Branimir: *Božica Jelušić: Hereditarni anđeo: izbor*. // *Republika*, 4, Zagreb: Društvo hrvatskih književnika (dalje: DHK) i Školska knjiga (dalje: ŠK), 1983., 3.
- FIŠER, Ernest: *Amerika iz vidnog kuta jednog lirika*. Božica Jelušić: Okrhak koninenta, Globus, Zagreb 1988. // *Gesta*, 29 – 30 – 31, Varaždin: Narodno kazalište August Cesarec, 1988., 281–282.
- JELUŠIĆ, Božica: *Riječ kao lijepo stablo*. Čakovec: Zrinski, 1973.
- JELUŠIĆ, Božica: *Golubica i pepeo*. Zagreb: Intergraf, 1974.
- JELUŠIĆ, Božica: *Čekaonica drugog razreda*. Čakovec: Zrinski, 1979.
- JELUŠIĆ, Božica: *Kopernikovo poglavlje*. Osijek: Revijska, 1983.
- JELUŠIĆ, Božica: *Herz desetka* (eseji). Osijek: Revijska, 1985.
- JELUŠIĆ, Božica: *Meštri, meštrije, kajkavske pjesme*. Varaždin: Narodno kazalište „A. Cesarec“, 1985.

- JELUŠIĆ, Božica: *Žed za svjetlošću*. // Podravski zbornik 1987. (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Centar za kulturu, Muzej grada Koprivnice, 1987., 134–141.
- JELUŠIĆ, Božica: *Belladonna*, mapa s grafikama Gordane Špoljar. Bjelovar: Prosvjeta, 1988.
- JELUŠIĆ, Božica: *Okrhak kontinenta*, putopisna proza. Zagreb: Globus, 1988.
- JELUŠIĆ, Božica: *Zmaj od papira*, pjesme za djecu. Bjelovar: Prosvjeta, 1992.
- JELUŠIĆ, Božica: *Jezuši*, kajkavske pjesme s grafikama Ivana Lackovića Croate. Bjelovar: Prosvjeta, 1993.
- JELUŠIĆ, Božica: *Zimzelen: izabrane pjesme*. Bjelovar: Prosvjeta, 1993.
- JELUŠIĆ, Božica: *Svjetlokrug godine*, pjesme s bakropisima Ivana Lackovića Croate. Zagreb: Manufaktura, 1994.
- JELUŠIĆ, Božica: *Po mjeri cvijeta, listići iz ekološke bilježnice*. Zagreb: Naša djeca, 1995.
- JELUŠIĆ, Božica: *Mirko Horvat*, monografija. Zagreb, 1996.
- JELUŠIĆ, Božica: *Znak na zemlji: slikarstvo i kiparstvo Podravine*. Koprivnica: Lora, 1996.
- JELUŠIĆ, Božica: *Ivan Lacković Croata*, monografska studija. Zagreb: Media Print, 1997.
- JELUŠIĆ, Božica: *Noćna steza*, izabrane kajkavske pjesme. Đurđevac: Matica hrvatska; Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1997.
- JELUŠIĆ, Božica: *Album Tomerlin*, monografska studija. Đurđevac: Centar za kulturu, 1998.
- JELUŠIĆ, Božica: *Pero Topljak Petrina*, monografija. Zagreb: Pučko otvoreno učilište, 1999.
- JELUŠIĆ, Božica: *Stolisnik*. Đurđevac: Matica hrvatska, 2000.
- JELUŠIĆ, Božica: *Bakomat*, slikovnica. Zagreb: Kašmir promet, 2001.
- JELUŠIĆ, Božica: *Podravina i Prigorje*, monografija. Koprivnica: Koprivničko-križevačka županija, 2001.
- JELUŠIĆ, Božica: *Slovostaj*, izabrani rukopisi i pjesme. Zagreb: Tipex, 2002.
- JELUŠIĆ, Božica: *Pisanje u vjetar*, kolumne. Koprivnica: Pastorala, 2003.
- JELUŠIĆ, Božica: *Nada Šveговиć-Budaj*, likovna monografija. Zagreb: Almateja, 2004.
- JELUŠIĆ, Božica: *Rukavica soneta*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2005.
- JELUŠIĆ, Božica: *Libela i druge pjesme: s fotografijama Andreje Dugina*. Đurđevac: Gradska knjižnica, 2006.
- JELUŠIĆ, Božica: *Štorga: activa kajkaviana*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2007.
- JELUŠIĆ, Božica: *Ariellirika*. Koprivnica: Baltazar, 2011.
- JELUŠIĆ, Božica: *Čišćenje globusa: mala obiteljska kronika*. Đurđevac: vlastita naklada, 2012..
- JELUŠIĆ, Božica: *Od cintora do cybera, kajogleđi/kajkavski ogleđi*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2004.
- JELUŠIĆ, Božica: *Priča o Jakovu i oblaku*, slikovnica, akvareli Dragica Lončarić. Đurđevac: Gradska knjižnica, 2008.
- JELUŠIĆ, Božica: *Pogled stablu, priče i pjesme o drveću*. Bjelovar: Hrvatske šume, 2007.
- KOLAR, Mario: *Oporost (pri)povijesti ladanjskog zdanja*. // KOLAR, Mario: *Nuspojave čitanja*. Koprivnica: Društvo hrvatskih književnika – Podravsko-prigorski ogranak, 2014., 126.
- KOVAČ, Zvonko: *Poetika prostora Božice Jelušić – postmoderna Bruegheliana*. // JELUŠIĆ, Božica: *Štorga – activa kajkaviana*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2007., 81–93.
- KOVAČ, Zvonko: *Popratnjak / Pogovor*. // Božica Jelušić. *Štorga – activa kajkaviana*. Zagreb: Kajkavsko spravišće, 2007., 82.
- MAROEVIĆ, Tonko: *Proslov*. // JELUŠIĆ, Božica: *Belladonna*, mapa s grafikama Gordane Špoljar. Bjelovar: Prosvjeta, 1988.
- PAVIČIĆ, Josip: *Božica Jelušić. Kopernikovo poglavlje*. // Republika, 2 – 3, Zagreb: DHK i ŠK, 1984., 155.
- PEJAKOVIĆ, Hrvoje: *Božica Jelušić, „Kopernikovo poglavlje“*. // Republika, 10 – 12, Zagreb: DHK i ŠK, 1984., 201–202.
- PEJIĆ, Ilija: *Empatjski dodir stvarnosti*. // PEJIĆ, Ilija: *Književno-jezične i metodičke rasprave*. Bjelovar: HPKZ Ogranak Bjelovar, 1997.
- SELEŠ, Zdravko: *Čipokostih Božice Jelušić. U povodu 60-godišnjice života i pjesničke zbirke „Arielirika“*. // Podravski zbornik 2011. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2011., 283–286.
- SELEŠ, Zdravko: *Kajkavska poetska meštrija Božice Jelušić*. // Podravski zbornik 2000./2001. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 347–352.
- ZIGO, Lada: *Nepatvorena ljepota. Božica Jelušić: Ariellirika*. Koprivnica, 2011. // Republika, 11, Zagreb: DHK i ŠK, 2011., 115.